ARTHUR OLAFSSON

IRMGARDS BOK

Islendsk Urtagards Bok

Søfnud og samannteken

Bændum og Alþydu

a Islande

til reynslu og nota

af

Olafe Olafssyne,

Philosophiæ Baccalaureo.

Svo eru byggende sem i bag koma.

Prentud i Kaupmannahøfn
af Paul Herman Höecke.

1770.

Da jeg er ombedet, at skrive et Par Ord til denne Bogs Recommendation, saa har jeg derfra ikke villet undslaae mig, særdeeles, naar der ved dette Skrift, hvilket jeg med Fornøyelse har giennemlæst, end meere kunde opnaaes det Øyemærke, samme sigter til, at nemlig det mig kiære Islands oeconomiske Tilstand endog i dette Stycke kunde vorde forbedret; I hvilken Hensigt jeg ønsker, at den ærværdige Geistlighed i dette Land med Deres Forord og Exempel, saavel ville opmuntre, som foregaae dem, de have at omgaaes med, at denne med Fliid udarbeydede Bogs Indhold maatte faae Indgang, og efter den foreskrevne Maade komme i Drift hos mange. Kiøbenhavn den 26 Febr. 1770.

L. Harboe.

Imprimatur
C. G. Kratzenstein, Dr.

Deres Excellence
Høy- og Velbaarne Herre

Hr. Joachim Otto Schack

Ridder, H. K. M. Geheime-Raad, Kammerherre, forste Deputeret for de Kongelige Financer etc. etc.

Som og

Den Høyvelbaarne Herre

Hr. Lauritz Andreas Thodal

Hans Kongelige Majestets til Danmark og Norge etc. Hoystbetroet Stiftbefalings-Mand over Island og Færoe etc.

Mine Naadigste Høystbydende Herrer!

Høy- og Velbaarne Hr. Geheime-Raad!

og

Høyvelbaarne Hr. Stift-Befalingsmand!

Naadigste Høistbydende Herrer!

Det høystpriselige Hiertelaug til mit vanſmægtige Fæderneland, den uforlignelige Kiærlighed til Kongen, den utrætte Aarvaagenhed, Forſorg og Iver for alle

alle Hans Undersaatters sande Vel i Almindelighed, ja, den ugemeene Indsigt i Videnskaberne, og med et Ord, de høye Personlige Egenskaber og glimrende Dyder, som Deres Excellence og Deres Høyvelbaarenhed samtlig besidde, ere de bevægende Grunde, hvorfore jeg underdanigst har understaaet mig til at sætte saa Gudeligsindede Menneske-Venners Høye Navne foran paa denne korte Afhandling om Haugedyrkningen i Island, forfattet til mine

Landsmænds, de ukyndige Is-
landske Bønders Eftertanke. Jeg
nægter ikke, at Afhandlingen
jo vel kan ansees for ufuldkom-
men, som den allerførste der i
sit slags, iført den Islandske
Dragt, har seet Dagens Lys; dog
indeholder den de almindelige
Regler angaaende de Madurt-
ers Behandling og Fremavl,
som derudi findes anførte, samt
deres Huusbrug og Lægedom,
alt efter den Danske, Norske og
Svenske Læremaade, som jeg
underdanigst formeener skal paſ-
ſe

se sig, om ikke paa alle, dog de fleeste Hauge-Urter, i Betragtning af Jordens og Luftens Beskaffenhed i Island. Vel maae denne Videnskab kaldes en Praktisk Videnskab, ligesom andre, som ernære og opholde det menniskelige Kiøn; Men som Gud og Naturen har sat den Danske Sælund en vis Strækning og Grændser, saa har og Skiæbnen hidtil foreskrevet mig, og de af mig giorte Jorddyrknings Forsøg det samme Maal. Tilgiver derfor Naadigste Herrer! den

 Dri-

Dristighed jeg tager mig til, herved at fremfære den første Grøde af en forkiølet Hiærne, der allene ved Deres Excellences og Deres Høyvelbaarenheds milde Diekast kan opvarmes for i Gierningen at udreede noget betydeligere til mit Fædernelands Fremtarv og Nytte i Eftertiden, udi hvilken Forhaabning henlever

Deres Excellences
og
Høyvelbaarendheds

Kiøbenhavn
den 6 Martii 1770.

Underdanigste allerlydigste Tiener
Forfatteren.

Formaale til Lesarans.

Serhver sꜳ er vill færa ser i nyt Guds gꜳfur, mꜳ grangæfelega athuga nꜳtturunnar edle og ꜳsigkomulag. Einn sio-madur kappkostar alltid, ef þorf geriz, ad sigla sem næst vinde, svo hann nꜳe þvi fyrisetta takmarke, yfir vegar loptsins tilstand og sky-

ianna roas, einnig hvar hann staddur er oa hverium hellst tima, og s. f. v. Peir oa lande bua hafa og eina vissa adferd i ollum sinum athofnum, og fylgia naatturunnar straume, er lætur sig leida af skilningsfullum dyrum. Po er þesse adferd miked olik, þar ed hvert land biargaz svo ad segia oa sinar eigen spitur. Margir hafa i fyrstunne loated ser nægia med þad sem sioalf naatturan godfuslega og eptir eigin vild utdeilt hefur, allt til þess þeirra naabuum tok ad vaxa fiskur um hrygg, og urdu feitir af iardarinnar briostum, sem med konst og ervide hafde lenge dyrkud vered.

Pess hoattar dæme hafa visad sig hioa flestum þiodum þott nu um stundir

seu

seu vitrar og velsidadar, og hafe odlaz þaa fegurd og fridleika, er naatturan lenge hafde frambodeð. Os alleina, godir Landsmenn! sem buum ytst undir þvi temprada heimsskaute, og vid jadar og merke þess kallda himin belltis, skortir þessa pryde, og maaske nockrir vilie skiota skulldinne uppaa forfedur vora, sem þaa er forsomad hafa ad innleida utlendska sidu til upphelldesins friofgunar, hvert ad nockru leite og svo er vel grundad, þott þeim syniz nockur vorkunn af þvi þeir sifellt idkudu sig i fornum frædum, fyri hverra rit og skraasetningar ver erum þeim miked skylldugir.

Þessi olld er þaa, godir Landsmenn! sem upplokið hefur margra augum, oa

hverre Heimsspekin, vitskunnar modir, stendur i fullum bloma; jaa, allar lærdoms listir eru uppstignar til fiallsins Parnassi tinda; laatum oss þvi, hver eptir þvi sem megnugur er, leidretta þad er hinum var aafaatt. Øllum þiodum hefur i fyrstunne torvelldt genged ad utrydia þvi gamla surdege, og aptur i þess stad innleida nockud nytt, þo gott og gagnlegt vered hafe. Þess hins sama eigum ver von, og þvi framar sem faatæktin amar oss meir enn odrum þiodum; þo ef vilienn er godur, verdur ætid nockud aagengt, einkum ef einn hiaalpar odrum med raad og daad, hversu veikir sem kraptarnir eru, eptir hinu gamla ordtæke: Viliennn dregur hwalft hlass.

Til ad semia þenna bækling, hefe eg styrkt mig vid nockrar Svenskar, Norsk-ar, Þydskar og Danskar bækur, og fatt eitt tillagt sem heyrt, og numed hefe af eigen reynslu: hann er ei skrifadur fyri þa er fullnuma eru i þessu starfe, edur sialfir mææske vita betur, helldur einungis fyri bændur og vidvæninga, og þa er læta ser um munn fara, ad þeir einga ævisan fæe um þad er einum Urtagardsmanne tilheyrir ad vita. Þau Donsku og Latinsku Urtanøfn syndiz mer naudsynlegt til ad setia, svo þeir sem girnaz, kynne ad beidaz og ødlaz þeirra retta fræ hia Utlendskum. En vegna þess oss Islendingum veitir oftast torvelldt ad tala framande tungur, og Donsku ordin verda stundum biegud meir enn skyllde, þa hefe

eg dirfst ad smida nofn Urtanna af voru modurmaale, lǫgud eptir þeirra eiginlegleikum, edur þeim Donsku edur Latinsku nofnum. Sieu nockur til aadur, uppaa þær sem eg hefe nafn gefed; hvad mer þo ecke er vitanlegt, þaa eiga min nysmidudu ad rekaz i utlegd nema betre seu þeim gomlu, annars vona eg þau verde i log leidd; þvi eingu vardar hvad Urtin heitir, ef hun alleina þeckiz af sinum elskurum.

Til Maalverks Tablanna er visad i bæklingnum, og þar hiaa ritadar þeirra skiringar greinir. Lækninga kraptur og husnot hverrar Urtar eru skraad aa sinum tilheyrelegum stad, svo og hverneg tilreidaz skulu. Fyri frammande glosum

og talshaattum, ſem kynnu ad villa og trubla almuga menn, hefe eg ſem meſt gat, teked mer vara. Eg veit vel ad ſumir meina, ad eingu byrie ad verda ilios leidt nema þad i allan maata ſe full-komed, og ſamſinne eg þeſſu, ef ſtadiz getur; enn ſpursmaal: mundu Lærdoms liſtirnar vera ſtignar ſvo haatt aa vorum dogum ef allir hefdu bedid þeſſa maals, og ei ervidad hver eptir ſinu megne, eptir komendunum til lettirs? eg ſegi nei. eda eru menn ecke ſkapadir til þeſs, ad einn ſkule betra og lagfæra þad er annar vit minne hefur fraagenged og vidſkiliz, ſem verdur ad godu gagne. Þad ſem þeir gomlu hafa ſkrifad, þo ſumt ſe litils meted, er ſaa grunnvollur, ſem ver byg-gium uppaa.

Kærir Landsmenn! eg iata ad þesse bæklingur er o-fullkominn, og þad hid fornkvedna sannaz a mer, ad faair eru smidir i fyrsta sinne; samt sem adur oska eg hann mætte verda ydur til godra nota, og þvi helldur sem stærre er naudsyn til, ad Urtagardar og þeirra avaxta not yrdu almennare a Islande.

Fyrste Capitule.

Hvar og hverneg einn Urtagardur skal byggiaz.

§. 1.

Einn Urtagardur, hvert sem helldur byggiaz skal til Matar-urta, edur annara dælegra blomstra friosgunar, utkrefur eina vissa nidur-radan, sem Nattúrunne er samqvæmust, og er innefalen i eptirfylgiande greinum.

1. Skal Urtagardurinn byggiaz heimmeigen vid Bæinn sem er i hlie fyri Nordanvindum, þad er mot Sudre, land-edur utsudre, epter stedu attar og landslage: han skal vera

ad hæd þriaır edur hauf þridia alin, en ad lengd og breidd sem iardar dyrleike er til.

2. Þeim er efne og mannskap hafa er rædlegt ad hlada gardinn af eintomis steinum, med þurru slye edur Smaa-þaange a millum, þar þvi verdur vid komed; hinir er ei fa þvi orkad, plante hann af birke, reini edur Bydi, sem allvida er brukanlegt, þo skal askvisti leggiaz millum hverrar hrislu, hellst medan ungar eru. Til ad spara kostnad og fyrirhøfn hafa sumir fyrst hladed gardinn af torfe og griote hallfra annarar alnar hæfan, stunged ædur greindum hrislum nidur i gardinn og fliettad saman a liminu med askviste edur fiallhrapa.

3. Laata fer allir þeir ed byggia Kaalgarda umhugad vera ad grundvøllurinn se sliettur, svo vatned naae ei i sæding unne ad kesia þær urter sem plantadar eru a lægra stad, ne helldur ofmykill Solar hiti brenna hinar er hærra standa. Þo veit eg dæme til ad grundvøllurinn hefur hallaz, enn þa gera menn ræsi i gegnum gardinn svo vatned gete fraarunned. Naudsynlegt er og ad rennande vatn, stødu

tiorn

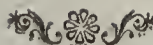
tiørn edur brunnar seu i nænd vid Urtagardinn til ad vekva hann i ofmiklum þurkum.

4. Einkum er vel adgætande Jardarinnar æsigkomulag, þar hun sem ein modir veitir bædi triæm og Urtum sædu og forsorgun allt til uppskern timans.

Þeir yngri Næturu spekingar hafa adgreint Jørdina i tvenn slags høfud tegundir *)

A 2 og

*) Margir hafa leitaz vid ad rannsaka Jardar tegundanna eigenlegleika, og lokfens fyrir Chemien ad myklu leite nææd þvi fyri setta takmarke: medal hverra þeir Svenstu synaz hafa vered einna far sælastir, sem siæ mæ af þeirra **Skrifum** og **Lærdoms Gerningum**; þo hefi eg helldur kiøred ad fylgia Professor vonAphelen i hans **Natur-Historie**, eptir þvi hans adferd er einna audvelldust fyri færfroda. Það er annars miøg torvelldt ad segia svo utþryckeleg. kenneteikn ser hverrar Jardar tegundar, ad hver einn fære skiled. J Sælande er varla nockur Bonde svo vis, ad leidt gete røksemder til, hvar fyrir helldur bruke eina Jardar tegund enn adra ad sæ þvi edur þvi Sæde i, reynslan og langur vane hafa vered þeirra vegvisare i sogdu efne. Eg vona minir Landsmenn, sem Gud hefur gæfad med godre skynsemd og eptirtekt, verde ei þessara eptirbætar, þegar

og kalla þá eina Leir-iörd (terra argillosa), enn þá adra Kalk-iörd. (terra calcarea).

I. Leir-iörden þeckiz þar af, ad hun brusar ei med nockuru suru Sallte (Salibus acidis), lodir vid tunguna og hardnar vid elldsins hita; er sæt, seig og iseit. Þesse Jerd er aptur fern slags.

a) Terra dissipabilis, edur svo kølluð Dupt-iörd myllz audvelldlega millum handanna; loder stalldan fast saman, þott hun se laatein i vatn edur ligge under regne.

b) Terra inflammabilis Torf-iörd er objett, brutnar i vatne og er gott Ellds-neyte.

c) Terra glutinosa er feit og limfull Jardar tegund.

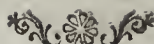
d) Terra pictoria er ein þung iørd med ymsum litum, sem smelltiz vid mykiun elld.

II. Kalk-iörd brusar med suru Sallte og lodir vid tunguna.

Auk adur greindra Jardar tegunda er enn nu ein, sem er su almennasta, og kallaz humus atra, edur svört molldar iörd; hun hefir

---

þegar uppat er ad sæta, og þeir sialfir med kost gæfne og alvøru vilia leggia hønd a verked.

hefur nær því sømu eiginlegleika, sem adur i (a) og (b) er umgeted. Þesse Jørd er hin allrabesta fyri flestar Urtir ad vaxa i, ef hana er ad faa i hagkvæmum stad, og er hennar þvi optast geted; hun brukaz til flest allra Kaalgarda aburdar, blønduð med Øsku, nauta-Sauda-edur Hesta mykiu: annars er Væng-aska og Vængeð sialft godur aburdur a Tun. Nockrir godir Bændur, sem hafa litinn qvikfenad, bruka fyrir aburd molld og þusur brendar til Øsku, er þeir hræra saman i Urtagardinum, og verdur ad godu gagne.

§. 2.

Her ad auke er vitanlegt, ad Natturu visinda menn hafa med raun og rekum synt, ad Jerden hafe i ser sex slags Sallt-tegundir, hvar af hverin fyri sig tilleggiaz adgreindir eiginlegleikar. Einge efar, ad Jordin dregur daun af þessu sinu Fostre, og ad þad hefir stora hlutdeilld i hennar krapte og verkunum. Jørdin mismunar þvi eptir Salltauna adskilianlegu edle og Natturu.

1) Su Jørd sem er blønduð med þvi svo kallada alkaliska Sallte, kenniz best þar

 af,

af, ad hun brusar med suru Sallte, er ibeiſk þar leged hefur at tungunne um hrid, og madur hefur vellt henni fram og til baka i munninum.

2) Ef Iørdin er blendud med Victril, þar er hun bitur og beiſk ſem blek a tungunne.

3) Sallt-iørdina er audvelldt ad þeckia bæde af ſmeckunum og koſtnadar litilli raun, er hver einn getur ſialfur gert: til dæmes: madur tekur einn hneſa fullan af adur greindre Iørd, lætur i glas, hellir þar i vatne og gutlar þeſſu iduglega til ſamans; ſvo ſtendur þad i tvø dægur; þa verdur vatned ſkiært, og ſmackar af Sallte.

4) Salltpetur-iørden er miøg beiſk og tindrar løgd a elld: vot, ſmatt malin, ſmurd a einn ſlettan treſpon og þar a þurkud, verdur lik hrimfroſte. Edur hun profaz og þannig: Tak nockud af þeſſare Iørd, legg i eitt glas fullt med vatn, lat ſtanda nockura daga; ſya vatned ſidan þar fra og lat ſioda um hrid, hell þvi ſvo i eitt glas, ſem ſkal ſtanda tvø dægur edur lengur ohrært, ſvo ſkilſt Salltpeturinn fra vatninu.

5)

5) **Brennisteins-iørdina** þeckia allir af þesuum, einkum ef løgd er a elld.

6) **Alauns-iørd** hefur einn samandragandi krapt og bitran smeck; finnz ei allvida.

Þesse sidstu kenneteikn til ad þeckia Jardarinnar Nattturu, helld og hin vissustu og aud, velldustu fyrir hvern einn ad nema. Nockur viss merkis madur i Sælande, vid hvern eg hefe talad, brukade sønnu adferd, og er halldinn hinn klokaste Land-madur, hvar af hann hefir nu fenged æru og metord.

§. 3.

Ad svo giørdu sem sagt er, sundur-deiliz gardurinn i svo marga reita sem naudsynlegt þykir, ad hver Urt med sinne iardar tegund gete staded ut af fyri sig. a millum reitanna skal vera stigur þver fotár breidur eda meir, enn i hornenu a hverium reit þar bued er ad sa, skal standa Urtarinnar nafn skrifad a Sedel festan vid þar til uppreista tresspitu, ad þeir sem vidvæningar eru, rugliz ei eda villiz, ef mørgu er sad i hinn sama Gard. Vid hlid arnar a hverium reit reisiz upp nockrir hælar

til merkis fyrir adkomande, sem maaske af vadgætne kynnu gera þvi saida skada og troda þad nidur. Arfe og annad illgrese, sem aan aflaats vil uppvaxa og kefia Sæded, æ med øllu ad upprætaz, annars vex þad upp aptur ad vermu spore.

I einum enda gardsins er almenneligt ad gera einn reit, hvar i ymsar skrautlegar Urtir plantaz annadhvert teknar af merkinne, edur þeim verdur saad af þar til fengnu utlendsku fræe. Medfylgiande **Fyrsta Tabla** visar til dæmis hverneg þess haattar blomstrum prydelega getur orded nidur-radad; enn hver hellst blomstur setiaz i þvilikan reit til prydis, stendur i hvers eins valde. Utan til þar sem a. b. c. d. standa ritud, plaga minni haattar menn ad planta Sortuling, sem ægætliga vex i Urtagørdum, og verdur ad sidustu eins og eitt lited tre: en til ad setia innan i utvelur madur þau farlegustu blomstur sem faaz kunna.

§. 4.

Eptir þvi þad er sølldungis omissande þeim er vel vilia rækta sinn Urtagard, ad vita

hvilik

hvilik verkfære þar til eru hagkvæmust, þaa hefir mer synst þörf til ad laata afmaala eptirfylgiande, sem eru ad siaa aa annare Töblunne.

Verkfæred a. hvers blad er af iarne, brukaz mest til ad moka hauga, sem eru blandader med heye og mylsnu, þar þær almennelegu rekur ganga svo torvelldt i, ad madur maa neyta allra sinna krapta, ef nockud skal aagengt verda.

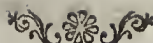
b. er ein almenneleg reka med storu og þykku iarnvare til ad moka sundur i reitunum.

Med Tre-sleggiunne c. beriaz hardir tad- og molldarkeckir sundur i Urtagardenum: er og naudsynleg til ad beria aa tunnum med, til lettirs fyri vallar vinnu folk, er annars brukar klaarur, med hverium lyted verdur aagengt.

Oxin d. brukaz til ad heggva skurde med gegnum gardinn, ad vatned naae utraas ef þarf.

e. er eitt lited verkfære af tre, med hveriu holur geraz i iordina, hvar jurtirnar skulu nidur plantaz.

Med hrifunne f. slettaz reitirnir og gardurinn hreinsaz.

g. brukar madur til ſkiptis vid b. ad plakka iørdena upp þar hun er miked hørd og ſeig.

Søgen h. er øllum kunnug.

i. er einn hæll, ſem er ſettur faſtur i iørdina og þar uppat unded Snære, er brukaz til leidarviſis til ad leggia gaangana i Urtagardinum eptir, ſo þeir verde iafnir.

k. viſar eina Capellu af tre opna ad nedan verdu med ſpelum: hun brukaz til ad ſetia yfir þau blomſtur er ecke þola mykinn Solar hita; tekſt þo burt aa kvølldin, ſe ei kallt aa næturnar.

l. og m. eru alkend verkfære.

Hiolbørurnar n. o. eru nytſamligar og omiſſande til ad aka molld og mykiu inn og ut ur gardinum.

p. er eitt glas edur klucka, ſem ſetiaz ſkal ofan yfir urtirnar aa næturnar, og um daga þaa kalldt er.

Vatns kannan q. brukaz til ad vøkva Urtirnar i myklum þurkum og Solar hita.

Fleire verkfæle edur aahølld, ſem tilheyra einum Urtagarde, heſe eg ei viliad inn færa,

ſekum

sokum þess þau flestu er her vantar, brukaz eiginlega til triaplöntunar og ræktar, sem eg i þessum Bæklinge leide hiaa mer um ad tala.

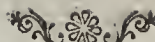
Annar Capitule.

Um þaa svo kolludu Mistbænkr edur Grodrar-stiur.

Orded Mistbænk hefur sinn uppruna af þvi Þydska orde Mist, sem þydir mykiu edur Skarn, og Banck, beckur; ætte þvi aa vora Tungu ad heita Mykiu-edur Skarnbeckur. Þeir Dönsku hafa utlagt orded af Þydskunne eptir þeim notum sem su stiptau med ser færir, og kallad Drive-Bænke. Mer syniz best, þar til adrir finna eitt hagqvæmara ord, er bæde meiningunne og uppruna ordsins sambydur, ad lata heita Grodrar-stiur, og er þeim þannig haattad sem fylgir:

Madur grefur nidur i jördina tvær edur haalfa þridiu alin diupt, en breidt og langt sem hverium syniz. Í þessa gröf er kastad ann-

ad

ad hvørt einungis hesta=; edur og nauta og hesta tade saman tvæggia ælna þyckt: þetta skal ligg= gia svo lenge þar til menn merkia ad hitnar i øllu saman, þa skal kasta þar ofan æ feitri molldar= og leir=iørd med mykiu vel sambland= adri, eitt qvartel æ hæd, og biidur þetta svo allt ohrært i 6 edur 8 dægur; sie þa eins heitt i allri Stiunni er rædlegt ad sæ þvi tilætlad var. Vid bædar hlidar og fyrir endana neglaz fialir, sekum þess ad dyngian skagar upp af iørdunne. Ofan yfir leggiaz glergluggar, sem Solin skal skina i gegnum, en um hædegis edur Midmunda bil takaz þeir af, þa hitinn er sem mestur, svo loptsins umræs næe ad vid= urqvæykia Urtirnar, en strax sem kolnar leggiaz aptur uppæ. Millum Jardarinnar og glug= ganna, skal svo miked bil vera sem þær vaxa hæst. Rudurnar i gluggunum eru þvi betre sem þær eru stærre, svo Solar varminn fære þvi friælsare adgang.

Nytsemе greindrar Grodrar stiu er þesse, ad hun snemma æ vorin framleidir þær Urtir er þurfa ad plantaz um, svo þær ed ecke kunna ad sæz i einum Urtagardi undir berum himne

fyrr

fyrr enn i Júnio, eru þar þegar sprungnar upp af iørdunne i Grodrar=stiunne, og hæfilegar ad setiaz ut i sialfan Urtagardinn strax sem hlynar. Hvar fyri maiske nockrar Urtir bera fræ um haustid, sem hesdu annars ordid ofrioſamar og til litilla nota.

Þegar madur vill sá Matar Urtum i Grodrar stiuna, til dæmis Snemmfengnu Blom- edur Hvitkaale, og s. s. v. er vel athugande ad Jørdinn se ei ofheit edur ofkelld, þvi þar kvelst Sædid i Modurlife; þar fyrir er best, ef mogulegt er, ad rata mundangshofed, eptir þvi sem þeirra Urta Náttura utkrefur er saz eiga. J sama maata mega ei helldur Urtirnar ad- dreifaz edur vekvaz med kelldu vatne, allrá sist þar mieg heitt er um Middags leite; þvi skal madur alltid laata standa vatn i einum Saa edur Kerallde a mote Solu, og taka vatnid þar ur til ad vekva Urtirnar. Ef Solin skin ecke i nockura daga, þar skulu gluggarnir standa lokadir til hálfs þann fyrsta og annan dag sem hun skin; annars visna Urtirnar.

Þridie

Þridie Capitule.

Um ymsra Urta medferd. Item þeirra nytseme til Bu-dryginda og Læknisdoma.

§. 1.

Beiskiu-gras, Abrød, Abrotanum.

Þesse Jurt þolir ecke mykinn kullda i fyrstunne, en vex sialfrasa i 10 og iafnvel 20 aar, þar sem hun einu sinne hefur fest rætur. Take madur rotina og setie i goda feita molld blandada med mykiu og Sande, þaa vex hun betur, enn sie greinin alleina fyrir utan rot plentud.

Læknis nytsemi þessarar Urtar er su, ad hun hoflega inntekin er god vid Modur- og Nyrna sott. Fræed smaatt maled inteked annad hvert soded i vatne edur osoded, drifur staded kvenna blod, Barna fylgiur, og lettir stuttum andardrætte. Sumir segia ad þar sem hun er aa-dreisd,

dreifd, rotne haared ei lengur af. Item hindre møl og orma fra þvi ad giøra tion klædum.

§. 2.

Anis. Anisum.

Skal saz i goda feita, vel plædga, þurra og sandi blandna iørd moti Solu i Maj edur Juni manade. Fræed skal liggia hallst dægur i bleyti adur sad er. Illgresed a med kostgæfne ad upprætaz bæde syrst og sidast. Anisinn vex i Sælande, en er miked faugætur. Busnot hans eru flestum alkunn, nefnelega steyttur saman vid pipar, er dreifdur a plockfisk, edur og madur hrærir edik og hveite saman, þo mar þad ei verda þyckt, lætur þar i Anisinn, blandar vel saman, og strykur braudin yfir þar med adur þau eru bøkud.

I Læknis kunstinne er Fræed brukad sem eitt gott medal vid andsylu, vindgange i maganum, briost ervide, kveisu, andvøkum og þorsta: þad styrkir hiartad, eykur miolk i kvenna briostum, og mykir hosta. Hyppocrates rædur ad brenna Anis syrer vitum a efriosomu kvenn folke, og meinar þa skipiz um.

§. 3.

§. 3.

Agurkur, Gras-Eple, Augurker edur Agurker.

Cumcumer vel Cucumis Sativus esculentus.

Agurku kiernum er saad annad hvert i Grodrar-stiuna, tveggia fingra diupt, edur i feita lausa ierd, snemma i Junio, a þeim stad er veit moti Solu, og i hlie fyri nordan vindum. Millum hverrar einnar skal ei vera meira enn qvartels bil. Þegar þurrvidri er maa ey forsóma ad vatna þeim hvern dag. Gamlir Agurku kiarnar eru betri enn enir uyiu. Þær sem ætladar eru til ad saaz skulu næsta aar eptir, standa ohrærdar þar til lidur Michaelis messa, og er kolnar, skeraz þær af, leggiaz i keralld og geymaz þannig haalfan Maanud; eru sidan þveguar i vatni, þurkadar og geymdar þar til saaz skulu; enn aadur plaga flestir ad leggia þær i bleyti i nyia miolk nockra daga. Af þeim Agurkum er snemma vaxa, maa tilreidaz Salat, og þad medan þær enn nu ei hafa naad fullum þroska: þaa ytstu hiuun flysiar madur af, sker sidan Agurkurnar i þunnar flisir, hellir svo vin-

edike

edike (edur i þeſs ſtad ſyru) med ſallte og pipar yfir þær, og lætur ſvo ſtanda 1 dægur. Hinar ſidare ſalltaz nidur aa þennan hꜳtt: Tak vatn, hveite=ſallt og lited af ſalltpetre, ſiod þad til ſamans, legg Agurkurnar i kerallð, hell hreinu vatne þar i og laat ſtanda 14 dægur. Tak ſidan aptur hreint vatn, og laat enar ſömu liggia þar i ad nyiu 2 dægur; þurka ſvo um hrid, legg þar eptir eitt lag af Agurkunum nidur i hreint nytt, þiett qvartel, og annad lag af ødrum heilnæmum Urtum, til dæmis: Peturſeliu, blodberge, og ſ. ſ. v. hell þar aa ofan uppſprettu brunns vatne med nockru af godu ſallte i; laat ſidan qvarteled vel tilſlegid og ſibendt ſtanda ſvo lenge ſem beſt þikir hendta. Þannig tilreidd brukaz bæde Peturſelian og Agurkurnar afvatnadar i Salat, ſem aadur er ſagt; item ſaxadar, ſodnar i ſmiøre aaſamt blautum fiſke. Læknurum þikir ſem Agurkur ſeu eige heilnæmar ſekum þeſs þær melltiz ſvo torvelldlega i maganum; þo tilreidiz þar af ſvaladryckur ſem godur er ſagdur i raſande ſiukdomum, þar hann dempar þeirra oſſtopa og flytir þeirri næturlegu framraas (fluxu naturali).

§. 4.

Fruar-jurt *) Balsam, Balsamita.

Plantaz af sundur risnum rotum med nyiu tungle um vored snemma, her um eina spønn hvørt fra ødru. Pad vex og vel dafnar þo kallt se. Rotin maa standa kyr ute a vetrum; en bløden afsplockud eru einkar god vid nidurfalls-sott, kveisu-sting, vatns-sott og sullum sem vaxa i lifrenne.

§. 5.

Ertur eru marg slags, svo sem:

1) Hudlausar Ertur, Skal-løse Erter, Pisum Leptabolum.
2) Snemm-sadar Sykur-Ertur, Tidlige Sukker-Erter, Pisum Præcox.
3) Belg-Ertur, Frøe-vipper, Pisum umbelliferum seu variegatum.
4) Graa-Ertur, Graae Erter, Pisum maculosum.
5) Grænar Ertur, Grønne Erter, Pisum fructu viridi.

6)

*) Þetta nafn er dreiged af þvi þydska.

6) Kriupande, Krybe-Erter, Pisum Leptalobum repens.

7) Svina Ertur, Aspalathus ɔ: Robinia.

Allar þessar Erta tegundir vaxa i hverslags iørd madur vill; þo best i sand-iørd, sem þeirra nattúru og edle syniz samqvæmust. Þær mega saaz strax sem klakinn er ur iørdinne; og svo þær laate sig þvi fyrr i liose, skulu þær liggia i bleyte eina nott aadur enn þeim er saad.

Hudlausar Ertur eru sætar og matbuaz ad øllu leite eins og þær eptirfylgiande.

Af Snemmsaadum Sykur-Ertum, til hverra saad verdur þriaa heitustu maanudena af sumrinu, geta menn tilreidt aagætan rett, ef þær fyrst eru sodnar i vatne, og svo þvi vatne hellt af, þar næst aptur settar uppaa elldinn, og sidan ad nyiu sodnar i miolk edur rioma med ødrum grænum jurtum, hvar til almennelega heyrir ad menn borde sauda-kiøt nytt, edur salltad, sem sodet hefur vered ut af syri sig.

Sykur-Ertur luckaz opt vel þau tvø fyrstu aar, ef þeim er saad i Urtagardinum i hlie vid

kullda, og mioir stiakar vid þær uppreistir, ad ei falle ut af þaa þær taka ad þroskaz; þo skal nockud bil vera millum hverrar. aa hinu þridia aare umbreytez fræed, og verdur gangliteð.

Þær almennu Ertur (er vaxa aa merkenne aan storrar varateektar, og til vor flytiaz) matreidaz þannig, þa þær enn nu eigi eru fullvaxnar: þegar þær hafa soded svo lenge i vatne, ad belgerner taka ad fliota ofan aa, veidir madur þaa upp med sleif, hvar þær sidan i hreinu brunnvatne, þangad til þad litaz ei lengur, hellir þvi þaa af, og sydur svo Erturnar i smiere med sexudum Kvennafroar (§. 37.) edur Petur-seliu rotum og lauk, svo lenge sem þarf.

Grænar Ertur mega saaz opt aa hveriu sumri, og vaxa betur ef aadur hafa leged um hrid i Saudatads vatne: þær tilreidaz eins og sagt er um Snemmsaadar Sykur-Ertur.

Þær aadur nefndu Ertur i No. 7. eru almennelega gefnar svinum, sokum þess þau þrifaz vel af sliku fodre. *)

Ad

*) Um þennan aavøxt geta Landar minir sagt, ad vel mege þeir hans aan vera, med þi faair edur eingir

Ad þvi leite sem Erturnar hafa einn opnande krapt og lina hosta, mega þær ætitaz heilnæmar; enn med þvi þær auka o-roa i maganum, hvar af opt reisa sig þyngre tilfelle, þa er ei rædlegt ad hafa þær til daglegrar fædu.

eingir hirda um ad eiga þess hattar kindur, sem þo vel mætte takaz, einkum vid siævar siduna, og iafnvel upp til sveita, hvar þan mættu ganga sialfala fram æ dølum um sumartimann, en fodraz æ vetrum med mode, skolavatne, dreggium, onytum Jardar-eplum og allrahanda ohræse sem hellt er ut æ annad bord, og eige er til annars nytt. Þvi være oskande ad þetta svar felle af sialfu ser, og menn villdu leggia meire stund æ ad hagnyta ser Guds gæfur, enn ædur hefur plagsidur vered. En þott svinin syniz eigi vorum Løndum ad vera girnilig til ætu, þa bygg eg þo svina slætur kynne til godra nota ad etaz med Kælgrautum, einkum i miolkur-leysenn æ haustem. Og eigi fyriverda sig adrar þiodir, sem efna betre eru enn ver, ad leggia ser þau til munns, iafnvel þo ønnur Lifs medøl hafe ærin til. Ad faraz af hungre fyrir eigen forsomun og adburdaleyse er bæde oskapligt og omannligt.

§. 6.

Sigod, Fænnikel, Fæniculum.

Til þessarar Urtar sæ flestir snemma æ vorin i þeim stad er hun maa standa ohræerd, og ei umplantaz. Æ haustin er best ad skera bledin og þær smæau greinir af, en rotin mæ standa til næsta sumars; þvi æ medan Urtenn hesur ei bored fræ, er henne ohætt, og rotnar ecke, enn helldur sinum krapte bæde vetur og sumar.

Urtin brukaz til Salat med edike, og i stadinn fyri Kaal edur æ samt þvi: hun er heilnæm fyri brioftveika item þær er hafa Fransos og bolu; en fræed soded i vatne og drucked, uppleysir Stein. F. Hoffman hrosar þvi og vid Vatnssott hoslega æ sama hætt innteknu.

§. 7.

Gras-laukur, Græs-løg, Allium Schænoprasum.

Gras-laukurinn (edur sem nockrir kalla Purlauk) vex þær hønum er sæd snemma æ vorin i goda og feita sand-iørd. Midt um sumared, er bleden taka ad verda bleik, skal hann umplantaz. Lin-

Linnæus segir, ad þesse laukur smaatt saxadur se etinn ut undir blautum fiske; en hiaa Dønum er hann mest brukadur i Kiøtsupur og Kaalgrauta.

§. 8.

Gular rætur, Guule Rødder. Daucus vulgaris sativus flore luteo (Cavota).

Vaxa i lausre sand-molld, hvørt sem helldur vill i Urtagardinum eda i Grodrar-stiunne snemma aa vorin. Rumt bil skal vera millum hverrar, þvi þær verda storar, sem skedur þaa madur klippir toppinn af, her um eina spønn fraa iørdenne.

Blødin eru god vid Lungnasott, og koma mønnum til ad sveita. Ræturnar brukaz þveg nar, skafnar og sodnar i Kiøtsupum, item med blautum fiske.

§. 9.

Hvitur-laukur, Hvid-Løg. Allium sativum. ɔ: allium vulgare officinarum.

Er tvenn slags, nefnelega sat eine er fyri skemstu var talin, ber hvert aar:fræ.

Til hans skal sat hid fyrsta mogulegt er, ohiett i þurra iord, hverium þo maa vatna dag-lega framan af. Þad fyrsta aar vex hann lited, og hlytur þvi ad standa kyrr um veturinn, þaangad til i Junio, þaa plantar madur hann um aptur, laangt i millum hvers, og þriggia fingra diupt, svo verdur hann stor um haustid, og heitir þaa **Lauks høfud**, er menn svo at sigkomed upptaka þurka vid solu og hengia sid-an einhver stadar upp. Hiaa mørgum þiodum er saa Hviti laukur i afhallde: sumir borda hann med Smiøre og braude. Moskovitar og India-menn hrosa hønum einnig søkum þess hann styrkir magann, stillir kveisu, og eykur Matar-lyst hoflega brukadur. I Hungaria rike er hann halldinn ed besta medal þaa er manndaudi og drep sottir ganga.

Su ønnur tegund af hvitum lauk mætte heita **Gydinga laukur**, aa Latinu Allioprasum: hann utkrefur sama uppfostur sem hinn fyrre, og þar i betre, ad Fræed og laukurinn færir sømu not bæde til matar og lækninga:

einasta

einasta er athugaverdt þat hann umplantaz, ad su sida horse upp hvar af Stilkurinn a ut ad springa, og þa kemur hann i lios innan fætrra daga. Gydingar setia upp a hann Brennevin, og drecka ad morgne dags, hvar af sumir meina þeirra andlits farve kome sem olikur er annara þioda. Doct. Buchwald hefur meint hann ætte vid stein-sott og ødrum þess kyns sinkdomum, sem siaa maa af hans Specim. Medico Practic. Botanico. Þeim sem eru þurrar Natturu, er hann framar til ills enn gods, þvi hann veikir augun, uppvekur þorsta og Høfud-verk. Eingu ad sidur syniz Horatius ad hafa lastad Hvita Laukinn um of, er hann qvedur þannig:

Parentis olim si qvis impia manu
Senile guttur fregerit
Edit cicutis allium nocentius.

Þad er:

Þeim lise Fedra bæger burt
Beriz sorgar hraukur,
Og hvørre verre Eitur Urt,
Mu Hvitur Laukur.

§. 10.

Ysop, Hyssopus.

Skal plantaz af sínum eigin rotum, sem þar til eru fengnar hiaa utlendskum. Jerdin maa ei vera þett kringum ræturnar: Urtin þolir og liteð edur eckert vatn, iafnvel i mesta Solarhita: hun styrkir magann, og er heilnæm fyri brioſtveika. Svo sem siaa maa af þessu verse:

—Prodest cunctis pulmonibus sumta qverelis.

edur:

Ved Lungna-sott er besta bot
Og bølid mykir stinna.

Siode madur Urtina i vine, og ride aa, þaa uppleisir þad stadnad blod, dregur bolgu ur Saarum og læknar þau *). Seydis vatn af Ysope eydir og haalsbolgu se hann skoladur þar med. Blomstrenn sodenn i vatne aalegdreisa merdu blode og blaama.

§. 11.

Laufnargras, Karse. Nasturtium vulgatum hortense. *Linn.* Lepidium.

aa

*) Siaa Buchw. Specim. Med. pract. botan.

ꜳ vorin snemma ſaair madur til þeſſarar Urtar i ſialfum Urtagardinum: hun vex vonum betur þo kallt ſe, ſpringur ut og ber frꜳ ſama ꜳr. Adrir ſꜳ til hennar i Grodrar-ſtiunne, og þad hvørn fiortanda dag *). Urtin brukaz med þeirre ſvo kelludu Miolkur-jurt (§. 24.) til Sallats og ꜳſamt grꜳnu kꜳle ſmꜳtt ſkoren i grauta. Fræed ſundurknuſad innteked flytir ſoſtre i ſædingunne.

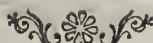
Simon Pauli i ſinne Dønſku Urtabok (Flora Danica) rædur ad menn bruke þeſſa jurt vid mørgum ſinkdomum, en þo einkum ſkyrbiuge, og ete idulglega i Saupe, edur ꜳ framan ſkrifadan hꜳtt. Hun læknar einegen ſkurfur i Høfdenu ef ſmꜳtt ſexud ſoden i ſvina yſtru er ꜳridenn.

§. 12.

Brioſtheill **), Korvel edur Kørel. Chærophyllum ſativum.

Til þeſſarar agætu Urtar mꜳ ſꜳ bæde ſeint og ſnemma ꜳ vorin, ad vaxanda edur nyiu

*) vid. Zinckens allgemein. oeconom. Lexicon.
**) Hier fylger Reuta nafne.

nyiu Tungle, og þad i hverium mánnude. Þa frǽd er full-þroskad, verdur þad svart, og þa plockar madur þad af, hreinsar, þurkar og geymir til sins tima.

Urtin er god med Grǽnu-kále til ad gera grauta af; og þar ad auke er hun brukanleg i Kiøtsupum, pylsum og blodmør smátt søxud. Af Lǽknurum er hun halldin hid besta medal fyri þa er spyta blodi: hennar styrkiande kraptur hefir optliga á skømmum tima vidurqveikt vanmegnar sottlera manneskiur, og lǽknad eptir á fylgiande klǽda og utbrot.

Þessi Urt soden i søltudu smiøre á samt Peturselin og heit á-løgd fyrir nedann nablan sveipud i lerepts poka greider þvagráts framar enn ønnur medøl.

Þad Spanska Kiørel edur Myrthis major vex yfrid seint; þo þroaz rotin ár af áre; á vid briost-kølldu og hreinsar bloded.

§. 13.

Kongs-Salat, Konge-Salad. Draco hortensis, ɔ: esculentus.

Plantaz af rotenne i goda Jørd nidursett;

vex

vex og einnig af fræe, þar til þess er snemma saad um vortimann.

Saman vid annad Salat er nefnd Urt halldiun af buendum einkar god; til annara retta arsamt med ødrum Urtum er hun ei helldur obrukanleg; þvi hun flytir mellting matarins, drifur vinda og stadin klæda føll kvenna. Item eykur matarlyst. Enskir læknarar tilbua einslags vatn af þessare Urt, sem halldest er gott hiaalpar medal moti drepsottum og skædum sinkdomum.

§. 14.

Husfreyiu Kaal, Kruset Kaal.
Brassica fimbriata.

Saaiz annadhvørt i Grodrar-stiuna edur reitina uti i Urtagardinum: þad utkresur feita iørd, og vex aa skømmum tima: er best til ad gera af grauta þaa þad hefur frosed nockura stund ute: blodhreinsande og myked heilnæmt.

§. 15.

Snid Kaal, Snit-Kaal.

Med-

Medhandlaz og tilreidiz sem hid næstalda: maa standa ute um vetur og skytur greinum næsta sumar.

§. 16.

Hvittkaal, Hvidkaal edur Hvid Hovedkaal. ɔ: Cabudz-Kaal. Brassica capitata alba.

Utheimtir goda feita sandblandada iørd, skal saaz a þeim stad sem liggur best vid solarhita, þad fyrsta møgulegt er med fullu tungle. Þegar þad tekur ad skaga upp af ierdinne, rætir madur þad upp og plantar aptur med fullu tungle, rød vid rød, og skal alnar bil vera audt millum hvers eins. Ef þurt vedur er, geriz hola nockru megin vid hveria Urt, og þar i hellir madur vatne tvø edur þriu kvølld samfleytt, og optar ef þursa þykir. Til þess kaaled vaxe ei alleina a hædina helldur og einnig gilldni, er naud-synlegt ad leggia þad ut af a hlidena, og ausa molldinne upp med leggnum. (Þad kalla Danir at Hyppe). I September edur October maanade adur miked frost kemur, er best ad skera Kaaled af, leggia inn i hus korn,

hvar

hvar þad nair ad þorna, þo ei hvert ofan a annad, þvi þa funar þad og missir sinn krapt. Nockrir segia ad þad fræ, er teked verdur af þvi Kaale, sem vex i Danmørku, Noregi og Sviariki, se eigi gott til ad saa aptur, inn kaupiz þessvegna aarlega nytt fraa Hollande edur Þydskalande. Þeir sem sasua sinu eigin, gera þad a þennan haatt: J September maanade, svo sem adur er sagt, grafa þeir þau stærstu, fløtustu og breidustu Kaalhøfud upp med rotum, hengia til þerris i hus, hvar vindur blæs inn, og laata høfudin venda nidur; plocka sidan af þau visnu blød, setia svo høfudin nidur i iørdina hvørt vid annad, þar sem kulldinn nær ei ad koma til þeirra, og svo standa þau til þess um vored; en þau visnu bløđ reitaz alltid med athuga af smaasaman. Þa er vora og hlyna tekur, setia þeir høfudin ut i Urtagardinn og leggia molld yfir þau, og þad svo ad efstu bløden stande alleina upp ur, skera sidan kross i midiuna a hveriu høfdi, en þo ei svo diupt ad hiartad raskiz. Nær þau nu taka ad vaxa, binda þeir eina styttu vid hvert høfud, svo þau leggiz ei ut af, klippa sidan þær smaau greinir

af,

af, og laata Høfudgreinina alleina bera fræ. Þaa þad er fullvaxed grasa þeir Kaaled upp aptur, laata þad þorna, og gnyia sidan millum handa ser, svo sellur fræed af, og geimiz til þess menn vilia sæ.

§. 17.

Blødru=Kaal *), Safoy=Kaal edur Savoye Kaal. Brassica alba crispa.

Vex i sømu iørd og medhandlaz aa sama hætt sem sagt var um Hvit=Kaal.

§. 18.

Raud=Kaal, Rød Hoved=Kaal. Brassica capitata rubra.

Utkrefur sømu varatekt og fyrr var talin, ef vaxa skal.

§. 19.

Blom=Kaal, Blomm=Kaal. Brassica cauliflora.

Saaiz

*) Eg kalla **Blødru=Kaal** vegna þess bløden eru hrückott, og lita ut eins og hleypt se upp aa þeim med smaa blødrum.

Sæiz ed fyrsta hlynar i goda iørd med fullu tungle, og sem þad fyri nockru er komed upp af iørdinne, skal þad umplantaz ræd vid ræd, eins og her utvisaz ⁝⁝⁝⁝⁝ og ½ alen vera millum hverrar plønt; Ef þurt er, skulu menn vatna þvi þriu kvølld hvert eptir annad, og sidan annadhvert kvølld i þriaa daga. Þegar plantad er maa madur naakvæmlega taka ser vara, ad ræturnar ecke beygiz aa nockurn veg yfir þad sem naatturlegt er, og þesse regla er einneigin athugande um allar urtir. Aa haustenn er þad somu kierum undirkastad sem skrifad er um Hvitt-kaal.

Fræed verdur ei fullvaxed eptir sumra meiningu, svo nordarlega i þessare heims-aalfu og er þvi vissara ad kaupa þad aarlega hiaa Utlendskum.

§. 20.

Grænt-Kaal, Grøn-Kaal. Brassica rubra vulgaris.

Sumir kalla þetta Raudt-kaal, af þvi leggurinn er raudur, en adrir Grænt-kaal søkum þess bløden eru græn, og getur hvørtveggia

stadiz. Það er þess hattar sem almennelega vex hia oss i Islande, og ræktaz a sama hatt, og þær adur umgetnu kaaltegundir.

§. 21.

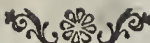
Svia-Kaal *), Kaalrabi over Jorden.
Brassica Gongylodes.
Næpu-Kaal, Kaalrabi under Jorden.
Rapobrassica.

Til Urtarinnar saaiz annadhvert i Grodrar-stiunne, edur uti i Urtagards reitunum, og þar eptir plantaz um i leir-iord. Rotina, sem er sæt, getur madur geymt allan veturinn: hun er af busolke mikils metin, en blødin eru o-æt.

Svo naudsynleg næringar-medøl sem fiski-saung, naut, saudir, svin, endur og þvi umlik eru øllum mennum; Svo omissande er buanda folke ad rækta Maturtir i sinum eigin Urtagørdum, svo vel til busdryginda, sem til ad vardveita saal og likama fra sottum og sukdomum. Þannig er sagt Romveriar i 6 hund-

rud

*) Nordarlega i Sviþiod er þetta Kaal meira meted enn annad, og þvi hefe og gefed þvi þetta nafn.

rud ar hafe alleina noted Kals i øllum tilfallande krankleikum, og orded gott af. Sa navnfræge Cato tok og þad rads er drep sottin geck, ad hann gaf øllu sinu hyski Kal ad eta, og frelsade þannig, sem sagt er, fra yferhangande tione. Nu a vorum døgum er Kaled svo almennt, ad bæde rikir og fatækir leggia ser þessa hollu og agætu urt til munns, og tilreidaz þar af adskilianlegir rettir, svo sem til dæmis: Madur tekur annadhvert Blødru-Kal edur Hvitt-Kal, sker þad smatt i sundur, en kastar burt þeim storu hørdu leggium, sydur i hreinu vatne þar til meyrt er orded, kreistir svo vatned ur þvi, og leggur Kaled sialft i steikara pønnu edur pott; lætur þar i smiør, rioma, lited af sma sallte, og knesa sullan miøls, steikiz þad svo um hrid vid hægan elld i adur greindre pønnu med loke yfir sem hristiz þess a mille svo maturinn nae ei ad brenna vid. Surt-Kal verdur þannig tilbued: Madur skilur þa storu legge fra, saxar Kaled smatt og sydur i vatne, þar til þad verdur meyrt, sidan hellir madur vatninu ut, og lætur aptur saman vid Kaled svo miked smiør, miøl,

vinedik (syru) og malid kumen sem med þarf. Svo er þad rett tilbued.

Þegar menn gera grauta af grænu Kaale, þaa er best ad hella þvi vatne ut sem þad fyrst er soded i, setia þad sidan aptur upp yfir elldinn, og sioda ad nyiu i ødru fersku vatne, med litlu af smiøre, svina- edur sauda-kiøte i. Þaa eg var staddur i Sælande, let eg bua til velling af miolkur misu, Kaale og ødrum Mat-jurtum, og þotti øllum saa rettur godur þott ei være veniulegur. Þann rett kallade Husbonde minn Olafs Supu. Litlu sidar brukade eg miolk fyri Juck, og vard þar af þyckur grautur: þeim sama var midur hrosad. Nu med þvi þesse tilreidsla og fleiri þvilikar standa i hvers eins vallde eptir efnum og hentugleikum, þaa vil eg ei uppreikna fleire rette er tilreidaz af Kaalenu, en alleina geta hvar til þad af Lauknurum er hallded nytsamlegt, sem er, ad vekvinn skaalsur uppleysir slim fraa brioftenu, en taugunum tileggz bindande kraptur, og þar af et þetta ordtæke komed:

Jus caulis solvit, cuius substantia stringit.

Þad

Þad er:

Leysir blada brioste frá,
Binda taugir saman,
Vøkvc, hryglu, þela og þrá;
(Þad er meir enn gaman).

Ener ed syngia svo lenge ad þeir verda haasir, sioda Kaaled i vatne, og drecka þad blandad med hunange. Kaalløð løgd aa utvortis skeinur, draga ur svida, hreinsa og þurka upp saared.

§. 22.

Kvenna hnoss *), Krusemynthe. Mentha.

Vex þo kalldt se i samaslags iord sem Ysop (§. 10), og medhandlaz aa sama haatt. Menn plaga ei, svo eg vite, ad bruka þessa Urt i mat; en i læknisdomum eru hennar kostir alkunnir, nefnelega: utvortis aaløgd i heitum lerepts poka sodnum i syru, uppleysir stadna miolk og eykur sømu i kvenna briostum.

*) Einge iurt næst Balsamenu er meir elskud af kvennfolke enn þesse, og þvi helld eg hana rett skirda.

Atta dropar af olíu urtarinnar i vatne innteknír auka kvennſeme. Kvennahnoſs brenne víned ſtillir qveiſu og línar takverke.

§. 23.

Kumen, Cuminum.

Saaiz i goda ſeita iørd; vex allvel þo kalldt ſe: ad lidnum þrimur aarum ſkiptir madur fræe. Ræturnar eru aagætar i ſupur, en blødin ſnemma aa vorin ſaman vid grænt Kaal. Fræenu blandar madur i braud, blodmør og pylſur. Þad læknar høfud ſvima og qveiſu; aa vid uppþembing og linar hoſta. Þad ſvo kallada Eingia Kumen vex af ſialfu ſer allvida vid aar og lækiar backa, og er þeſs nytſeme ei minne enn hins fyrra. J Lund i Skaane, hvar Kumen ræktaz til høndlunar, og Tunnan er ſeld fyrir 18 Dale i Silfurmynt, edur ſex Rikisdale Courant eptir Dønſkum reikninge *), vex þad betur i þurre iørd; en her i Danmørku luckaz ei ſu adferd. Þeim Svenſku hefur beſt tekiz aa fylgiande haatt: Þegar iørdinn er vel undirbúin, ſaair madur ſeinaſt i Majo Kumeninu i Urta=

*) Siaa þann Svenſka landmann.

Urtagards reitina, og er lidur ad midsumre, tekur madur þad upp, hreinsar iørdena sem upp er grafin, og setur þar ræturnar aptur nidur i, þo ei nær enn qvartels bil se milli hverrar, þristir iørdenne aptur ad þeim, og vatnar sidan. Loksens sáir madur á plaþed sande bløndudum med Kumens fræe, þad styrkir næsta áárs vøxt; Svo er ervided til enda, og gods áávaxtar ad vænta eptirfylgiande áár.

§. 24.

Miolkur jurt, Lactuk, Laduck.

Lactuca.

Laducker eru margslags, svo sem
Grøn og Guul Pral-Lactuk.
Spansk og Romansk Lactuk.
Prinþen Kroplactuk.
Berliner Kroplactuk.
Grøn Ungersk Lactuk.
Brun stor Kroplactuk.
Kruset Kroplactuk og s. s. v.

Til allra þessara sáa menn á einn hátt, annadhvørt snemma á vøren, edur epter hendinni hvern máánud, medan heitt er. Sem

þær nu taka ad vaxa, og hafa fenged 5 eda 6 blød, plantar madur þær um, og lætur 1 qvartels bil millum hverrar. Sumir klippa hálf blødin og rota endana af, meinande þær vaxe þa betur. Ef fræed hefur leged 2 dægur i vatne, og er svo þurkad aptur ádur þvi er sáad, sprynga þær myklu fyrr ut. Sumir leggia fræed i brennevin, og meinga molldena med kalke og hestatade, hvar fyri þær og sprynga ut at 4 dægrum. Af øllum Husbændum hefur þesse urt vered mest meten, og maa þvi ætitaz sem Kongur hiá ødrum Maturtum; þo veit eg ei hun se i ødrum rettum brukanleg en supum og Salate. Þeir gømlu átu þessa urt sidst matar ádur til hvilldar var genged; enn á døgum Domitiani Keysara breyttiz su venia, þa Romveriar báru hana fyrst fram af øllum rettum.

Simon Pauli skrifar og ad Schola Salernitana hafe rááded þeim er elska átmat framar ødrum, og drecka lited, ad eta Miolkur-jurtina fyrst matar; en sie ei þess kostur, þa ann hlifdar ad drecka opt og lited um Maaltidina, sem her af er aud sied:

Inter

Inter prandendum sit sæpe parumqve
bibendum.

Þad er:

Ad heilsa þin sie heil oskerd
og hafir rosemd þecka,
watt nær middags etur verd,
opt og litid drecka.

Falliz menn ei a þetta, rædur nefnd Schola Salernitana ad drecka adur til bords se genged i þessu verse:

Ut vites pœnam de potibus incipe Cœnam.

Svo hafner Sorg og hardre pin
(Ad hoskn dæme recka)
Til upphafs matar wattu vin
wavallt kvølldum drecka.

Galenus segir, ad greindrar urtar fræ soded i vatne og innteked kvølld og morgna fastande, eige vid Sædfalle (Gonorrhæa) og Nætursleckinum (pollutionibus nocturnis).

Fyrir ungmenne segia Læknarar hana mykt ed heilnæma, sokum þess næringar vokvarnir (chylus) betrez og lagfærez þar vid: Hun eykur brioſta miolk, og er god vid svefnleyse. Sumir meina hun gere karlmenn dug-lausa til Amors

 verka

verka og konur ofriossamar, sem þo ecke mun reyndar; samt og aadur maa hun verda ogiptum ad godu gagne, søkum sinna temprande verkana.

§. 25.
Garda=sol, Melde. Artiplex hortensis.

Saaiz i mykiu=blandada iørd hid fyrsta sniorinn er upplepstur. Af þvi sræe er sellur af ver hun hvert aar eptir annad. Gardasolin er þrenn slags, nefnelega **raud**, **hvit** og **ibloa ilmande**. Tvær enar fyrri tegundir nytir madur til ad gera supur af, svo og i Lækn-nis kunstenne sem eitt opnande medal.

§. 26.
Vornæpur, May=Roer edur Plutte=Roer. Rapa vernalis.

Sumir saa þessum Næpum saman vid Kaal, edur i sømu reite sem hør, en flestir ut af syri sig, sem og syniz best. Til ad saa fræ af þeim, geymir madur nockrar til þess um vored eptir, setur þær svo ut i Urtagardinn og

lætur

lætur audt bil millum hverrar. Þaa þær verda storar er naudsynlegt ad reisa spelkur upp med þeim, ad ei kastiz um koll af storme og ovidrum. Bændur sioda bæde þessa og eptirfylgiande Næpur med spade, en sumir i sölltudu smiøre edur rioma aasamt ødrum heilnæmum matar-urtum. Pær svo kelludu Haust-næpur (Vinter-Roer. Rapa autumnalis) eru undir sama skilyrde, setiaz i sand, og geymaz eins og þær i §. 29. umgetnu. Hid sama er um þær laungu Næpur (Lange Roer, Rapa oblonga) item Napum edur Burfelds næpus ad segia.

§. 27.

Meyran edur Myrian. Majorana.

Til þessarar Urtar er best ad saa i lausa iørd, og þaa hun tekur ad vaxa, maa toppurinn klippaz af, svo hun breide sig þvi betur ut. Urtin sexud brukaz i ymsum rettum: hun styrker høfuded, sinarnar, magan, og linar uppþembing; Sem og vøkvenn sudu fyre Eyrunum laatenn driupa þar i.

§. 28.

§. 28.

Radísur, Maaneds Radiser.

Raphanus minor oblongus. Raphanus longus. Raphanus minor purpureus. Radicula ſativa minor.

Háfa eina og hina ſømu Náttúru eins og ſídar mún ſagt verda um vetrar lauk (§.39) og utkrefia þar ſyri þá ſømu medferd. Þeir ſem ei hafa Grodrar-ſtiúna, mega ſaa til þeſſarar Urtar i gardinum ſialfum ad minkanda tungle, bæde ſeint og ſnemma áá ſumrinu; nefnelega i Majo, Junio og Julio, i goda ſeita iørd miked þunt. Sumir gera ſmaaholur i iørdena med hriſlu-qviſt, og pota þar i fræenu, en laata tveggia þumlunga bil audt millum hverrar holu; þarf þaa ei ad ottaz ad ofþiett ſe ſaad. Þær ſtæſtu ſem ſnemma eru ſaanar, og ætladar til ad bera fræ, ſkulu umplantaz, og haalfrar álnar bil vera millum hverrar. Madur maa og taka þær ſem eru ſaanar i Julio og ſetia inn i hus til næſta ſumars ad bera fræ.

§. 29.

§. 29.

Redikur, Maaneds-Redikker ɔ: Vinter-Redikker.

Raphanus major rotundus vel orbicularis.

Medhandlaz eins og Radisur, utan nockud lengra bil se millum hverrar einnar. Þær geymaz i sande ohullt allan veturinn.

Sumir rada mennum ad eta Redikur fyrir maaltid med sallte, braude og pipar, en adrir ofan a annan mat: hvortveggia mar ske hoslega, þvi annars reisa sig þar af þyngri siukdomar, svo sem sinadraattur, hofudverkur og þvi um likt. Þær svartu storu Redikur eru hid besta medal vid steinsott, en þessi þeirra verkan er monnum þannig kunnug vordin: Rikis madur nockur hafdi eitt sinn i bodi sinn vini og nagranna; var þar rausnarlega fyrir buid: hafdi han smida lata knifa med skapti af blodru steinum, er hann hafde fenged af læknurum, og voru þeir sem nockud saksied a borde hafder. Redikur voru fyrst eptir sidvana frambornar, og er menn saa til voru knifskeptin

ad meſtu þrædnud, ſem leged høfdu vid greind-ar Rætur ofyrir-ſyniu. Þotti þeſſi adburdur nylunda mikil og vard þegar hliodbær.

Vid ſigg æ tæm er gott ad leggia Rediku-berk innanverdan; þvi það eydiz þad ſmæm-ſaman og verkurinn dvinar.

§. 30.

Lifs-jurt, Paſtinak. Paſtinaca.

Vex i allſlags iørd; ſæiz ſnemma i Urta-gardinum vel þiett, ſekum þeß fræd optaſt er þurt og ſyfur burtu; mæ ſtanda ute æ vetrum æn ſkada. Nu þott þeſſarar Urtar rætur, eins og annara, afli nockurskonar uppþembings i maganum, þæ eru þær þo mørgum betre og heilnæmare, jæ, metaz ſvo mikils af buanda folke, ad þad kallar jurtina þar fyri Lifſins Urt, og þikir lited til koma ſe hun ei ødrum þræde; þo er hun meſt brukud i kiøtſupum, mæ og tilreidaz eins og ædur er geted um Næpur (§.25) Hin ypparſta Urtarinnar dygd er ſu, ad hun flytir mellting matarins i maganum.

§. 31.

§. 31.

Pipar-rot, Peberrod. Raphanus Rusticanus.

Þesse Urt er svo viliug til ad vaxa, ad madur þarf ei annad eun tilsaa nockrar rætur hiaa udlendskum, skera þær i slisir, planta i rakasullre iørd blandadre med hvitum sande og mykiu, og laata herum haalfrar aalnar bil audt millum hverrar. Þaa þessar slisir eru nidur settar 3ia þumlunga diupt, þiappa menn molld-inne fast um kring, svo vex ein ny urt upp af hvørre skisu. Þad sem ætlad er til busins skal uppgrafaz i September maanade, og geymaz innan huss; hitt annad maa standa ute um veturinn. Af rotenne þaa hun er rifin nidur smaatt, tilreidiz einn rettur, sem er likur graut edur velling, og er upparlegur til ad dista i ferskn kiøte og blautum fiske. Høfudkostur rotarinnar er at hun opnar magann, uppleysir og hreinsar bloded; aa vid skyrbiug, vatnssott, hæse og hosta, jaa, maalleyse og blodspyiu, eptir Boerhaves vitnisburde.

§. 32.

Peturselia, Petersille. Petroselinum ɔ: apium hortense.

Frædur enn sáð er til þessarar nafnkendu Urtar, er að flestra meiningu þolir bædi hita og kullda, skal fræed hafa leged i bleyte nockura stund, sidan hrærir madur þad saman vid molld med sande edur leir blandada; lætur hana svo i trog, er setiaz skal i heitt hus, hvar þad bidur i 2 edur 3 daga, og þaa maa saa fræenu i Urtagardinn. Þesse adferd er eigenleguſt þeirre svo kølludu Blada Peturseliu; enn til hinna annara tegundanna saa menn strax er hlyna tekur i oþetta seita ierd. Þær snemm saanu bera fræ aa fyrsta sumre i Augusto, þaa setiaz þær i hus hvar molld edur sandur er fyrir, og bida þar til þess aa þarf ad hallda; hinar adrar mega annadhvørt standa uti vetrarlangt, edur geymaz i sande til næsta vors, og þaa bera þær fræ plantadar ad nyiu i Urtagards reitunum. Bledin sem og rotin sialf eru goð i supur smaatt sexud. Þeir ed ætla nockud til vetrar forda, bruka stundum þvilika adferd: aa haustin medan Urtin

hefur

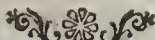
hefur enn nu eige mist sinn krapt, taka þeir svo mykeð sem nægir, saxa smátt og þvo i hreinu vatne, bræda sidan smiør, blanda henni þar saman vid, sioda hvortveggia, og læta svo standa nockra daga, þvi næst hella þeir Kraasinne i annan pott, og sioda enn ad nyiu, svo er hun hæf til ad steikia þar i kiøt, fisk, blodmør og annad þesshattar.

Urtin drifur stadid kvenna-blod, hægir vallgang (obstructum alvum tollit) og eykur svita; en fræd sodid i miolk edur vatne, drepur lys utvortis ræsmurt, og stødvar kveisu; item steitt og sodenn i smiøre ræridenn, læknar bruna og uppleyser hlaupna miolk i konu briostum. Ofstopasømu folki vil eg ei rada iduglega ad eta þessa Urt, eptir þvi blodid þar vid geysar framar veniu. Ef eitt þunnt glas er nued med Urtenne, þa springur þad af sialfu ser.

§. 33.

Laukur, Purre. Porrum.

Vex allra best i feitre mykiu blandadre iord, blomstrar veniulega i Julio, og er fullvaxinn i Augusto. Fræd spillist ei þo geymt se i þriu

aar. Þessi laukur er af flestum hafdur i supur og utaa grauta: Vessinn þar af pressadur deyfir sudu fyrir eyrunum, borinn i þau med siedur-staf; hann flytir stodnum kvenna tidum, drygir friosgunar efne svo vel mans sem konu, og læknar brend saar og orma-bit.

§. 34.

Raudur laukur, Rød Løg. Cepa vulgaris.

Vex betur i leir- edur sand- og myksu blandadre iørd enn annare, saadur i Juni mánade, einkum ef hønum er vatnad einusinne hvern dag i þurrvidrum. Bartholomei messu skal hann upptekinn hreinsaz, þurkaz og svo geymaz þangad til hann er brukadur. Sumir grafa hann i molldu, og setia i heitt hus, þvi þar helldur hann ser best. Þann esnilegasta setur madur næsta vor aasamt ødrum Urtum ut i gard-inn, sem þaa ber fræ. Þesse Raude Laukur, at samt ødrum samaslags, er svo hollur og heil-næmur, ad læknarar vitna med raun og rek-semdum, ad hann ei alleina eige vid vatns sott,

skyr-

skyrbiug, heyrnarleyse ormum og drepsott; helldur einnig ad hann lækne þar er svikuir verda aa eitre, eyde vertum med sallte aalagdur, og stille nasablod aasamt edike af einn þesar af hønum: hann læknar brend saar sallti blandadur, nema blødrurnar seu aadur uppþotnar.

§. 35.

Rand-bedia, Rød Bede. Beta rubra.

I Majo plaga menn ad saa til þessarar Urtar med minkanda tungle i diupa lausa vel aaborna iørd. Þaa rotin hefur skotid sex blødum skal hun umplantaz, og þverhandar bil vera millum hverrar, sidan hellir madur vatne i þær holur er med plantunar hælnum eru giørdar einhveriu megin vid Urtina. Þær til fræs ætludu, geymaz i sande um veturinn, og setiaz ut um vored svo diupt sem þær eru storar til, med nægiligu bili millum hverrar, þvi næst reisaz styttur upp med þeim stærstu. Rotina aadreisda med Edike og sykre borda menn aasamt kiøte, edur i stadinn syri Salat. Hun sledvar ad slestra segn hosta, og aslar matar lystar.

Hinir gomlu hafa halldeð, að Rauð-bedurnar være ei hollar átu, sekum þess þær kiæddu magann ofmieg, nema menn drycke vin með pipar eptir á, sem audsært er af þessum samhendum Martialis:

Ut sapiant fatuæ fabrorum prandia Betæ
O qvam sæpe petet vina piperqve coqvus.

Það er:

Smecklaus Beðia sollena senn,
Seður garpa betur,
Ef klaret, pipar, kockurenn
Kryddað þar i getur.

Bloðin á samt rotenne soðin og logð á, lina frostbulgu og verke, item þurka upp sleidur sem koma framan á skurmungana.

§. 36.

Salat. Lactuca Romana Gallica capitata.

Ræktaz eins og aðrar þesskyns jurtir, sem áður var geteð §. 24. Svo ei þriote Salat til busins allt sumareð, sáir maður hvern mánuð

til

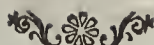
til þess; brukaz það svo með edike, Bomoliu, sykre eda syrope.

§. 37.

Salvia, Salvie. Salvia officinalis.

Prifz vel i godre feitre iørd, og iafnvel þo kalldt se, at vitne Profastsins Sira Biarnar i Saudlauksdal. Hun er einkanlega prisud fyri sina blodhreinsande verkan, druckin i Te-vatne, sem einnig at vid hœlsbolgu blandad med hunange, ef hœlsinn er þar med skoladur: hun er og þar ad auke god vid høfudverk og tannpinu, lœtin i lerepts poka, sodin i edike edur syru og vidlegd. I kietsupum og kœlgraut er hun hallden myked holl; þo verdur alltid ad þvo bæde hana og adrar urtir i hreinu vatne, œdur matreiddar eru. Hversu myked hinir gømlu hafe elskad Salviuna, er audrœded af þessum Latinsku versum:

Cur moriatur homo, cui crescit Salvia in hortis?
Contra vim mortis non est medicamen in hortis.

Hverium hinn hálærde Vice-Løgmadur Sáluge Eggert Olafsson hefur þannig á Íslendsku snued:

Hvi deyr burt seggur sá
Salvia vex i hiá?
Vid daudans magt ei má
Medøl i gørdum sá.

Simon Pauli rædur skialshendum mønnum ad sioda Salviuna i vine edur vatne, og þvo þar i hendurnar kvølld og morgna.

Her ad auke utmálar Schola Salernitana urtarinnar dygd þannig:

Salvia cum Ruta faciunt tibi pocula tuta.

Edur:

Þo madka takir otal inn
af eitre fliote bikarinn
Rudu jurt þad sefar svinn
og Salviunnar krapturinn
i leyne.

§. 38.

Kvenna froo, Sillerie. Apium.

Svert molld leirug og rakafull er þessare Urt samqvæmust: hun má takaz upp á haust-

in

in med rot og vid-lodande iørdu, og setiaz inn i hus hvar sandur er fyrir. Urtin er god i supur og salat bæde vetur og sumar, svo sem hun og hofleĝa brukud styrkir allan likamann, þo einkum sinarnar; giptu folke hollust.

§. 39.

Sumar og vetrar laukur ɔ: Frio-laukur. Sommer- og Vinter-Purre. Cepa fertilis.

Skal saaz i leiruga molldar iørd snemma að vorin og umplantaz þar tekur ad vaxa. Sumar laukurinn skal setiaz inn i hus að vetrum; en hinn maa standa uti ohullt. Gagnsemd og not beggia þeirra er hin sama sem tiaad var um Raudan lauk (§. 33.)

§. 40.

Bonda stod *), Spinat. Spinacia oleracea.

 Med

*) Þad er almenn tru hiaa bændum i Sælande, ad þeir sem rækta þessa Urt i sinum Kaalgørdum, mege

Med nyiu edur fullu tüngle saair madur almennilega til Spenat, og þad strax sem klakin er ur iordinne. Til daglegs bordhallds er og gioranlegt ad saa henne hvern mannud til Augusti inngangs. Þegar Urtin tekur ad verda gul, er fræd komed til fullkomins þroska, og þaa skal þad plockaz af, þurkaz og geymaz til næsta aars. Hun er god og naudsynleg til busins i Kaalgrauta, og tilreidiz aa þennan haatt: Madur hreinsar hana og þvær i siodheitu vatne tvisvar sinnum, kreistir hana svo upp ur, lætur i annan pott, sydur i smiore, rioma edur nyrre miolk, og kastar einum mielhnesa utaa, svo er þesse rettur godur aatu.

§. 41.

Jardeple, Potetur. Potatos, Potater edur Pateter, Jordæbler, Tartufler. Solanum Tuberosum.

Eru

mege betur enn adrir, og kalla hana þar fyrir rig-mands Urt. Þeirra tru er ad minum dome vel grundud.

Eru fimmslags, nefnelega:

1) Hvitar. 2) Gular medalmaata.
3) Gular storar. 4) Aflaangar storar.
5) Raudar hnøttottar.

1) Þær Hvitu Potetur bera hvit blomstur, eru eigi svo hollar sem hinar adrar, og launa varla omaked.

2) Gular medalmaata bera lios-blaa blomstur, vaxa seinlega, og eru þo godar aatu.

3) Gular storar bera hvit-bløck blomstur, þroskaz fliott og utbreida sig margfalldliga af þessare tegund mala Irskir, Normenn og Sviar miøl, þaa þeir lida skort aa korne.

4) aa þeim aflaungu storu eru lif-raud blomstur, og þikia þær nær þvi eins godar aatu og þau teldu medalmaata Jardepli.

5) Blomstrin aa þeim Raudu hnøttottu Potetum eru svart-lifraud, en aavoxturinn siaalfur edur Eplin skøpud sem kula. Gagnsemi þessara er hin sama sem þeirra Medalmaata.

Allar þessar aadur greindar Epla tegundir vaxa i søggri, lausri, plægdri, muldri, torfmosa- og sand iørd, en þo best i þeim øllum

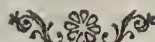

samblendudum. Þett og søst iørd er ecke Jardeplunum nytsamleg, og ofmiked vatn gerir þeim skada. Ef grundvøllurinn er godur, skal grafa edur plægia diupt, þvi þaa geta Eplin þess betur breidt sig ut. Ecke þarf ad bera mykiu aa þar sem þau eiga ad vaxa; en ætid er betra ad iørdin se undir buin aa haustin, og ligge so til þess aa vorin. Se akurinn næsta aar eptir ætladur til ad saa her i, gulum rotum og s. s. v., þaa er betra ad bored se aa hann. J Májo edur fyrst i Junio skulu Eplin leggiaz i iørdina fimm þumlunga diupt: milli hvørs eins maa ei vera minna enn aalnar bil; betra er og ad grafa enn stinga holur fyrir Eplunum med plentunarhælnum. Þaa Poteturnar taka ad vaxa, þiappar madur molldinne upp med leggiunum, eins og aadur er sagt um Hvitt-Kaal (§. 16.) þegar blødin og berin gulna, þaa er þad mark ad Eplin eru fullfrio, og skulu þau þaa strax upp-grafaz, einkum ef nætur frost er i vændum; þvi þau eru vidkvæmare enn adrir aavextir, ef illa vill til. Þau rotnu kastaz ut, edur fyri svin, þar þau eru; en hin ospilltu, sem ætlud eru til ad saa næsta sumar, mega grafaz aalnar diupt i þurra

molld

molld upp at einni hæd edur hol; byrgiz sidan grøfin med sande, heye edur hælme. Hid sama er ad segia um vetrar fordann. Sumir setia þau i iørd innan hyss; luckaz þad stundum vel, en optar illa. Storu vardar ad allt illgrese upprætiz af akrinum. Þær Raudu hnettottu og þær storu Gulu eru brukanlegre og betre enn hinar adrar Epla tegundirnar til ad ala at Svin, Endur, Gæsir, Hæns og Nautpening, sodnar i vatne og sundurhrærdar þar til verdur af þeim einslags velling: af þvi sodri miolka kyrnar bædi myklu betur, og fitna lika svo. Þad er sidvane þegar bakaz skal braud af Eplunum, ad saxa þau svo smætt sem verdur, þurka i bakara ofninum at einu klæde, og mala sidan eins og annad korn; edur menn þvo þau i vatne, skera þær ytstu hinnu af, hræra i sundur og sioda sidan þar til þyckt verdur sem grautur. þessu hnodar madur saman vid miøldeiged, hvar af sidan brauded bakaz, og er adgætande, ad iafnmiked se af hverutveggiu, en meiri sýra helldur enn veniulega i ødrum braudum. Sumir steikia þenna ævøxt med hinnunne i øsku, edur og fyrir utan hana i selltudu smiøre, en þat

skulu

ſkulu Eplin hafa leged i vatne eina nott ædur. Adrir ſioda þau fyrſt, ſteikia ſidan i ſmiøre, og eta ſvo bæde med kiøtmat, ferſkum og ſølltudum fiſke. Miolkurgrautur gerdur af Eplunum ſmaatt ſøxudum ſem grion, er hin allra beſta ſediande fæda. J einu orde ad ſegia: Ævøxturinn er nytſamligur i allrahanda retti, eptir ſerhvers vilia og velþockuan tilbuinn. En ei mun ſidur i fyrſtu ad husbændur alleina og þeirra børn leggi þeſſa fædu ſer til munns, og gefi har af þionuſtufolki ſvo ſem eitt nynæmi þar framlida ſtundir, ef merkiz ad hiuanna girnd og eptirlaangan uppervaz, ſem eflauſt ſkedur. Somu adſerd er og raadlegaſt ad bruka vid fleiri þeſs ſlags nyia rette, en troda þeim ei uppaa hiuin hvernaudug.

Læknarar aalita Poteturnar hollar, og þad ſekum þeirra opnande og uppleyſande verkanar, ſem er ſannprofud af mørgum.

§. 42.

Blodberg edur Braadberg, Tymian, vor Frue Sænge-Halm. Thymus, Serpillum.

Til

Til Blodbergs eiga menn ad sáa sïeuïnga á vorin i svarta molld, og þar eptir planta þad um á. þan veg ad hver Urt staude ut af syri sig. Sumir láta umplöntunina bida næsta árs. Fræed verdur ei allt i einu fullþroskad, og þvi hliota menn ad taka vara á þvi med athygli og plocka þad af smáam saman. Urtin er nytsamleg smátt. sødud i pylsur, blodmör, kálgrauta og saup. Pad sem geymiz til vetrarins, skal þurkaz aunadhvert ute edur inne, bunded med þræde kringum eina sviggiørd; þvi þannig eru flestar Maturtir þurkadar. Þetta ræktada edur Urtagards Blodberg hefur sømu eiginlegleika sem hid alkenda er vex á mørkum úte, og er þeirra kynferde eitt og hid sama. Þess dygd er þar i innefalen, (ad vitne Joh. Pauli) ad þad vermir, styrkir og lifgar líkamann eingu sidur enn adrar utlendskar ilmande (aromatiskar) jurtir, sem keyptar eru dyrum domum. Vid bolgu i tannholdinu og tannverk rædur og þessi gode madur ad bruka Blodberg sodid i miolk smátt saxad, og leggia sveipad i klut vid bolguna, svo heitt sem hinn veike getur þolad, hvar eptir innan skamms tima

verkurinn skal dodna, og þrotinn dragaz ur. Blodbergs oliann æt og ad sögu Simonar Pauli vid höfudverk og nyrna stein; um saled vid höfud svima, enn bad þar af giort drisur kvenna tider.

§. 43.
Tyrkneskar baunir, Tyrkiske Bønner.
Phaseolus.

Skulu saaz i svarta molld þar þurt er; þo ei syrr enn hlyvidri koma: i leirugri iordu vaxa þær ecki, allra sist ef regn ganga, þvi þa lodir leirinn vid baunirnar og hindrar þær ad springa ut. Vilie menn tilbua godan rett af ungum Tyrkneskum Baunum, þa skedur þad a þennan hatt: Þegar su ytsta hud er skafin af, og þær hafa skornar vered i smaa flisir, sod-nar i vatne um hrid, og eru ordnar meyrar, þa hellir madur þvi af; lætur aptur i pottinn salltad smjør, eſurlited hveite edur miøl og saxada Peturseliu, svo sydur allt þetta, og verdur af godur rettur,

§. 44.

Valſkar baunir, Valſke Bønner.

Eru tvennſlags, med blaaum og hvítum blomſtrum; ſaaz hvern tveggiu i Urtagardinum þar ſem ſeit mykin blandin iørd er ſyrir. Þar er þær taka ad vaxa, mega reiſaz ſtyttur upp med þeim. Graſed edur leggirnir brukaz ymiſt til ad fodra med ſtorgripe, ymiſt til elldividar; en Baunirnar ſialſar eins og þær uidaugangande. Nockrir plaga ad baka braud af þeim, þo myked ſialldan.

§. 45.

Muſtardur, Senep. Sinapis.

Muſtardur er ein god jurt, ſem af øllum bumønnum ætte ræktud ad vera: hun ſaaiz almennelega i hlienu ſunnan til vid bæina, þar ſem iørdin er ſeit, laus og vel aa bored, i Majo edur Junio, eptir aarferdinu. Ecke þarf ad ſaa til hennar nema þridia hvert aar, þvi hun vex upp af rotunum ſamt ſem aadur. Þegar bued er ad mala Muſtardinn ſmaatt med þeim ſvo kølludu Seneps kvernum, (hverra mynd

ſiez

ſiez maalud aa þridiu Tøblunne) *), hrærir madur hann ſaman vid vatn og lited feitmete, og difir þar ofan i allrahanda blautum fiſke; til ad ſpara ſmiøred, og gera fædunа liuſare, item til ad taka vænne af ſeitu ſvinakiøte. Fræed fullvaxed duſtar

*) Muſtards kvørnin (ſem ecki koſtar almennt meir enn 1 Rikisdal), ſamanſtendur af 4um upphæaum ſmaa ſtolpum, ſem i midiunne og nedan til eru feſtir ſaman med nockrum þver-rimum. J midiunne eru tveir ſteinar, af hverium ſaa nedre liggur ohrærdur þaa malad er, en hinn efre ſnyſt aavallt um kring, þaa teked er i handfanged A. og þad af þeirre orſøk ad i nedre hlid efra ſteinſens eru klappadar fiorar lægdir, hvar i eins margir iarnhakar falla, ſem aa-faſtir eru vid nedra enda ſveifarinnar. Utan med allt i kringum ſteinana, ſem innan til eru uthøgnir med ſmaa raakum, er þiliad þyckum eikar ſpiolldum, Midt aa efra ſteininum er litil hola audſiaaanleg, i hveria muſtardinum og vatninu, ſem ætid þar til utheimtiz, verdur hellt. Þetta lendir millum ſteinanna. ſem hræraz um ſama mund, og rennur ſidan nidur um nedra gated, þaa tappinn er tekinn ur, i ſkaal edur bolla, ſem undir hefur vered ſettur. Nedan til þeim megen ſem fraa ſnyr, er litil treſpita hæfeleg til ad letta efra ſteininum ef med þarf; en med þvi þar til ber ſialdan naudſyn, vil eg þar um ei ordlengia.

dustar madur af, edur gnyar, og geymir i þurrum stad; en þad er fullvaxed, þaa fræhusin taka ad opnaz af siaalfum ser. Grased eta hestar, kyr og lika menn i hallæris tidum; en Skaanungar gera ad iafnade graut af þvi sem ødrum Maturtum. Mustardurinn vermir magann, uppleysir þad seiga slim, og hindrar þar af leidande sinkdoma. Iduglegt Mustards aat aflar slens og leti, hvar um Linnæus liosast ber vitni. Malinn Mustardur sodinn i Edike edur vine og lagdur aa enned, stillir laangvarande hosud-verk. Item malinn tekinn i nesed kemur monnum til ad hnerra. Mustards fræ steytt med Kümene og hunange innteked, er gott vid vatnssott.

§. 46.

Skarfa-Kaal, Skee-Urt. Cochlearia.

Vex miked vel i fastri sandiørd vid siaarsidu og i Eyinum uti: þad verdur og fært med hægu moti i uppsveitir, og saaiz þar af sinu eigin fræe, sem ecke er vandsenged. I graut af vatne, miolkur- og þiala misu helld eg Urtinn se allgod aasamt ødrum, einneigin i saupi. Og hver vill

neita, ad eitt lag af þessu Kaale sodnu og annad af skyre geymt til vetrar forda, se hollara enn surá skyred alleina.? Vetra medal vid skyrbing en skarsa Kaal hraatt med edike og sykre, edur soded aa sagdan haatt, vita menn ecke, sem læknarar hafa med rökum stadfest.

Linnæus segir og þad eige vid þungum andar drætte (Asthma) er optast fylgir vatnssott.

§. 47.

Ætehvønn, Englá-rot. Angelica. Archangelica.

Ætehvannar fræe hlytur madur ad safna i skogum og ut-hegum, undir þad jurtin tekur ad fella: hun græt hvar sem til hennar er saad i Urtagardinum ef grundvøllurinn er raklendur. Aa Hornstrøndum, i Skapta-fells-syslu, og austur betur aa landinu er sagt rotin se utvegin vinnu folke, þaa annar aatmatur er þrotinn, hverrar sidveniu og er getid i Bualøgum. Hvad bæger ad rotin mege ei brukaz i øllum, kiøtsupum og med blautum fiske eins og gulur røtur? Svo heilnæm Urt finnz varla i verølldu sem þesse, hvar

um hennar nafn ber lioſaſt vitni. Þeir Norſku flaa ſkinned af Giæſafotum, þurka og ſteyta þad ſaman vid rotina, blanda ſidan med hunange, og geſa þeim ſiuka tviſvar eda þriſvar aa dag þar af, einn ſpon fullan, vid Gulu. Hvanna rotar og Einirberia brennevin daglega ad morgne drucked, ſegia menn ſtande aa mote drepſott og eitre. Fræed af þeirre ſvo kolludu Snoka-geita-edur geitna-hvonn, (Angelica ſylveſtris) (ſem eg meina, en þo ei fullyrde, ſie hin ſama) drepur lys bored i hofud mans. Æti hvannar rotin ſtyrkir magann, aa vid innantokuni, ſtillir hoſta, linar uppþembing, og flytir foſtri i fædingu.

Fiorde Capitule.

Um Hor og Hamp.

Eg heſe fregnad, ad nordan- og ſunnan-lands aa Islande gete vaxed bæde Hor og Hampur, ſem likleg er. En Spursmaal; hvi hætta menn þaa i midiu kafe, aan þeſs ad ſaa laun

 nockur

nockur fyri sitt starf og umbyggiu? Orsökin er vanvitska ein, mistraust og o=mennska. Þessa er von; því þegar ábatinn liggur ecke strax i augum uppe, dvinar viliann; enn ábati fylgir sialldan raun einni. Eptirfylgiande ágrip er framsett til ad rydia ur götu þeim fyrsta ásteitinggar steine, og þad á þrefalldan hátt.

1) J Sælande plaga bændur ad sá til Hörs og Hamps sunnanverdt vid bæina and sælis, midt edur sidast i Majo. Jördin er plægd, mulin og hervud *) tvisvar, stundum þrisvar sinnum: á hana er og vel bored, þo feit se i sialfre ser, hesta= edur nauta, en siallds nar saudatad. Pad Þydska fræ er betra enn hid Danska, og því er þad af flestum helldur utvaled. Paangad til i Augusto stendur Hör og Hampur i nardumi, enn ádur fared er til ad slá (meye) korned, ryckir madur Hörnum og

*) Harre nefnez eitt akuryrkiu verkfære ferhyrnt med tre= edur iarntindum, sem dreged er af einum heste til ad melia keckina, blanda Sædinu med molldinne og iafna akurinn; Þesse adferd kallast med einu orde ad harre edur harve.

og Hampinum upp med rotum, iafnvel þo hvørke fræd se fullvaxed ne Herinn sialfur, og skedur þad þessvegna ad hann verdur þar mykri og medfæriligri. Far einar Hamp stangir; sem Danir kalla Galter, þad eru þær sem vaxed hafa yfir sig og bera ecke fræ, edur hafa vaxed upp af o-nytu fræe, rætaz fyrr upp enn hinar adrar. Þær sem ætladar eru til ad bera fræ, standa hallsan mannud lengur o-hrærdar. Ad svo bunu breida menn Herin og Hampinn i smaa bindinum moti Solu. Þar eptir er heim kastad i einn storan rennande læk, uppsprettu-brunn edur torf-grafir, og þar liggia, þau grytt nidur i fimm, sio edur niu daga; eru svo aptur upptekin breidd til þerris þangad til hniosk-þur verda. Sidan eru þau lattin i heitan bak-ara ofn *), og liggia þar um hrid; takaz ut aptur, og knusaz heit millum tannanna a því

 verk-

*) Þad er adgætande, ad ofninn se bygdur ute a vidum vange, en ecke afast vid nockurn bæ; því opt ber vid, ad elldur hleypur i Hørinn, og gerir storan skada. Ofninn er mætulega heitur, þa klæddur madur þolir ad vera þar inne.

verkfæri er maalad siez aa fiordu Töblunne, *) þvi þaa hriota agnirnar og mylsnan burtu. Sem þetta er giort, dustar madur Herinn og Hampinn, brukande til hiaalpar verkfæred, sem stendur aa þeirre fimtu og sidustu Töblu. Uppaa þrepid a. er Horinn lagdur med vinstri hendinne, en dustadur med skeidinne (Handelen) b. sem er i hinne hægre; med vinstra fætinum standa menn aa fota stocknum c.

2) Peir Pydsku utvelia hina bestu iørd, plægia hana, og melia med aadur-greindu verkfære einu sinne edur iafnvel tvisvar aa haustin, sidan aptur i April, og svo loksins aadur enn Hørinum er saad. Einge hlutur hindrar meir Hørsins vækt enn føst iørd, og þad ef gras rætiurnar eru ecke aadur vel snnar, einkum þaa þerrar ganga. Gømul mykia er saa besti aaburdur, en ny, og einkum hesta tad hinn versti i þurrvidrum, vegna þess þar af hitnar su efsta iardar skorpa osmiøg og hardnar æ meir og meir. Þaa menn saa til Hørs er vel merkiande iardarinnar aa-sigkomulag, hvert plaatzed liggur laagt edur

*) Verkfæred, Tabul. 4. kallaz aa Donsku Brag edur Braag, enn Tabul. 5. Skiette-træ.

edur hartt; hvernig vinde og vedre er fated, og hver hellst dagstid er hagkvæmust til þessa ervidis. Sie hlytt þerravor, og grundvollurinn ecke rakafullur, skalt madur slæmma og þad i þurrum sunnan- edur vestan vindum um midaptans edur midsmorguns skeid; en skedur þetta ad kvelldi dags, sem betra er i sialfu ser, svo liggur Sæded ohræt til þess um morguninn undir naattfallinu, og þar skal þad harraz niduri jerdina. Þvi þynnra sem saad er, þvi stærri og obiaalgari verdur Herinn, en þvi þyckra, þvi betri og miukare. Sie Fræed ei fullvaxed adur enn staungunum er uppryckt, þaa leggiaz þær at gras umhrid, og vid þad verdur þad fullgott, og skerst af edur þreskiz nær þad tekur ad fortna. Þaa gulu slær at leggina og ytst at blodin, er Hampurinn fullvaxinn. Sa lengsti at fyrst upp ad ryckiaz, og svo hinn styttri, og leggiaz hver syri sig. Stundum laata Þydskir Herinn i vatn, hvar hann rotnar og skilst ad, eins og adur er sagt um adferd Danskra, med spirum undir, en haalmi, bordum og griðti ofan at; en stundum breida þeir hann ut at vollinn þunt, og laata þar þola skin og skur her um hæilsan

matnad o-snuinn. Falli þur-vidri, er myrleudi honum hagqvæmast, en hædir i votvidrum: hann hefur leged nogu lenge ef ohræsed skilur sig frá þá menn gnyia hann millum handanna. Ad lidnum fiorum degum ad gætiz sár sem liggur i vatninu og rannsakiz nákvæmliga hans aísig-komulag, því skádvænara er ef ofleugi liggur helldur enn ofskamma stund, sem umbætiz med því ad láta liggia undir regni svo lengi þursa þykir. Sumir þurcka ecke Hörinn i bakara ofninum, helldur gera þeir elldá i einni storri og diupri gröf vid utgarda, leggia þar yfir bord, og þar á Hörinn ofan, þo ecke fyrr enn ut er brunned, snua honum sidan iduglega. Þesse adferd er iafngod. Grafirnar mega brukaz um vetur ad geyma i iardar eple og annan ávöxt, ef vel eru þaktar. Allt fræd er ogiarna nytande til sædis, hvers vegna menn velia hid besta og geyma i rakalausu huse.

3) Sá Norske mátte bæde i ad sá og tilreida Hör, er likur hinum Danska.

Amtmadur Paul Jul segiz hafa reynt til á margan hátt, og medal annars sád eitt ár

i seita

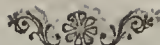
i seita svarta iørd, sem lat andsælis undir fialla-rotum; þad annad aar i søndugan vel ræktadan akur, sem hafde hvillt i tvø aar, diupt plægdan og aabored hesta-tad. Baudar þessar rauner luckuduz vel, þo hin sidare betur. Sami madur skrifar og ad Hampur utkrefie seita lausa iørd sem liggur i hlie nærre vid bæinn. Til aaburdar helldur hann best hesta- og sauda-tad, einkum kvia skarn. Hampurinn skal liggia lengur i bleyte enn Hørinn, þo alldrei yfir fiortan daga. Af þessu sem nu er sagt helld eg flestir skilie, hvørneg Hør og Hampur aflaz, ræktaz og tilreidiz, aan þess þar um se fleira talad; En landsmønnum minum stendur i sialfsvallde ad reyna hver af aadurteldum þrennslags adferdum kynne ad luckaz best aa Islande.

Fimte Capitule.

Um Krækeber. Empetrum nigrum.

Svo ypparlegir aavextir, sem Krækeber, Blaaber og Adalblaaber eru i sialfu ser, svo

liteð gagn hafa menn þar af a Íslande. Í Norege og Sviþioð er almennelega litað i Krake-beria løg með alune, bæðe ull og lerept, sem verður svart-lifrauðt. Finnar gera graut af fiski-lifur og þessum løg; blanda þenum og einn-egin saman við Hreindyra miolk, lata þetta allt i Hreindyrs maga, hengia upp i útehus, þar sem frys, og eta það svo með øðrum mat þegar aliður veturinn; þenna rett kalla þeir Fattemilke ↄ: Krakeberia miolk. Biskup Gunnerus vitnar og staðfestir i sinne Norsku Urta-bok (Flora Norvegica) að vorer Forfeður hafe tilbueð vin af Krakeberium, og iafnvel að sama hafe brukanlegt vereð i Kvøllðmaaltiðar Sacra-mentenu. Þyðskir eta berin bæðe hrar og soðin með miolk og sykre út i; item vissa kiete og brauðe i løginn. Berin eru goð við hosta, bloð sott, og iðraverk. Rotin malin aðreisð læknar sinn saar, og etur ur dauða. Løgurinn er kælande og tempørar geysande kellður og haals-bruna. Linnæus segir, at Ungmenne sem eta mikeð af beriunum, fare þar af hofuðverk. Eg helld menn gete tilreiðt vin af Krakeber-ium

lum *) blaaberium og adalblaaberium aa sama hætt sem Danskir af Ribsberium; nefnelega, þaa þau eru fullvaxin, skulu þau tinaz, hellaz i kerallð edur Sáa, sem alleina er til þess brukadur; og knusaz þar til logurinn er utrunninn; sidan heita menn uppsprettu vatn i potte, og laata sióda nidur til þridiungs, hvar af hellt er saman vid þau sundurknusudu ber gegnum siu iafnvæge þeirra, sem er ad pottur svare punde. Ad þvi bunu skal kerallded vel setum þaked, standa óhreist i 2 dægur; hvar eptir þvi er upplokeð, og logurinn si-adur, en steinarnir knusadir sem best verdur, þaa tekur madur eitt pund pudur-sykurs (annad er þar til o-nytt) aa moti hvérium þrim pundum béria, og lætur blandaz saman; hellir svo ollu þessu i eitt qvartel, sem vin edur brenne-vin hefur aadur iverið, og se fiegurra fingra bord fyri, vel tilslegeð og brædt fyri med qvodu (harpeis), stande svo i aatta daga; fyllig ad nyiu af sama slags, og bidi i 6 edur 8 vikur; þar eptir tappaz af þvi aa flesku sem bord se aa, og laated aadur i hvitt sykur, og

*) Ared 1204 hofst beriavin aa Islande. Siaa Arna Saluga Magnussonar Annalabok en um þess tilbuning er þar ecke geted.

og bindez svo yfir med blødru, þaa maa drecka vined nær mønnum likar. Af dregginne tilreidiz brenne-vin. Þetta er kostnadar litil raun, en nytsemdin stærre ef vel tekst.

Um Blaa ber (Vaccinium, Myrtillus) skrifar einn okendur Lande vor þannig: „Blaa„ber eru kalldrar náatturu, greida þvagraas, „en stilla høfudverk og gallþusur (colera). Lausa „vekvinn aa vid audsylu. Utvortis aalegd, „marin og sodin med Rosa-oliu, eyda lisþrota „(hernia). Framvegis eru þau god til ad lita „blaatt ur, sodin med aalune og galleplum. „Item med aalune, vinedike og kopargialle „(vitriol). Þvi liosblaarre liturinn aa ad vera, „þvi minna þarf af Galleplununm.„ Þetta helld eg forsiaalega brukad kunne vel ad luckaz. Blaaberia og Adalblaaberia ling drecka Svenskir saxad i Tevatne, og mun ecke o-hollt.

Siøtte Capitule.

Um Smaara, Klever, vor Herres Brød. Trifolium.

Smaari

Smæri *) er svo margslags, ad allar hans tegundir verda ei med sama ordum uppreiknadar; og vil eg þvi alleina geta þriggia, sem er sa Raudi, hviti og guli.

1) Hinn raudi Smæri vex best i feitri margplægdri, medallagi raklendri ierdu, sem hvilt hefur nockur ar, edur þar sem Potetum, hvitu Kale o. s. v. adur hefur vered sad. Hafe ierdin ei þau kenneteikn, sem nu voru talin, er gomul mykia sa besti læknisdomur. Hestatad skal beraz a akurinn um veturnætur, en nauta-mykia ad vordegum. Eg neita ecke, ad Smære vaxe i magre leiriord, ef vel er at hana bored, en sandiordin er lakare. Þad getur vel stadiz, ad menn sai til Smærans a haustin innan um Ruged edur ut af fyri sig, þo lata flestir þad bida til vordaga. Menn sa hann almennelega tvisvar a sumri, iar, stund-

*) Sokum þess allslags Klever er næskylldur, og Smæri hia oss, edur Trifolium pratense, er ein tegund þar af, þa þykir mer ecke o-nattur-ligt ad bruka pars pro toto, og kalla allt Klever kyned Smæra, þo med sinum tilnofnum.

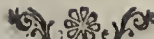
stundum fiorum sinnum ef votvidre ganga, og skedur þad ad kvelldt dags i þurrvidrum, svo Naattdøggin naae strax ad vekva rætturnar. Blomstrin gefa til kynna nær tid er ad slaa hann. Þriu aar samfleytt ver. Smaarinn af þvi fyrsta fræe sem saad er, en ecke lengur, utan þad se endur-nyiad sidst aa ødru sumrinu. Med þvi nu tvisvar edur iafnvel fiorum sinnum er slegeð aa hverin sumri, svo er vitanlegt, ad Smaara akurinn utkrefur tvøfalldan aaburd vid annan sem ei er sleginn utan einusinne. I þriaa daga maa hann liggia o-ristiadur, svo i regne sem þurk, og adra þriaa i lønum þa þurr er ordinn i bindinum: hann þresskez ecke fyrr en leged hefur i hløðu nockurar vikur. Su ierd sem Smaara hefur vered saad i, gefur sidan betra og meira gras, og er hin besta til ad saa Høri i. Af þessslags fodre einu saman verda hestar svo lis-adir ad þeir ecke raada ser siaalfir. Þar fyrir er betra ef vel aa ad fara, ad hrista þad saman vid annad Hey, og skamta þeim ur hnefa. I Sælande segia margir ad hestar verdi blindir af sliku fodre; en þad er þo ei svo, se hoflega med-fared. Kyr sitna storum af Smaaranum, miolka

tvø-

tvefalldt og þola hann eingaungu; miolkenn er og miklu kostmeiri. Seyded af Urtinne inntekeð kvelld og morgna um sinn einn pele, stillir hvit klædafell kvenna (fluxum album fæminarum) og bledin utvortis aalegd eyda bolgu.

2) Hviti Smaarinn vex sliotara enn saa raudi, iafnvel i votlendri iordu; þo miolka kyr midur af þessare tegund, en grasvext eykur hun betur.

3) Medicago falcata, þad er saa Guli Smaari, sem Linnæus kallar Hófró, en adrir Lucerne. Hann er eptir lærdra meiningu flutt-ur fraa Meden til Griecklands i þvi Persiska stride, sem Darius haade, og tekur svo nafn af sinum fædingar stad. Þessa Urt hallda menn þad besta fodur fyri Saudfenad, eingu sidur enn Esparcetten og þann Spanska Smaara. Dyrkunar maati þessarar tegundar er vidlika og hinna adur taldu: til hennar þarf ecke ad saa i sex aar edur lengur ad segn manna, þvi hun vex sialfkrafa um sagdan tima.

Siøunde Capitule.

Um Heimilis Niolann. Rumex Crispus.

Heimilis Niole vex allvida bædi i tunum, undir bæia veggium og vid lækiar-backa. Buande folk mætte hafa gott gagn af þessare Urt, ef vilia tilbære, ecke alleina vor, sumur og haust til ad gera grauta af eins og ødru Kaale, helldur einneigin til skyr-dryginda um vetur, a sama hætt tilbunum, sem aadur er greint um skarfa kaal. Pad er sannreynt ad skyrid tapar þar vid sinum beiskleika, og er ætilegra enn aadur. Dryckur sem tilreidiz af Heimilis-niolanum er godur vid skyrbiug *), lidaverk og fotaveike. Ønnur Urt, sem þessare er næsta lik, og kallaz a Denísku Rødskreppe, en a Latinu Rumex acutus, Oxylaphatum, læknar klaada a ungum sem gømlum sodin i vatne, þaa menn badaz þar i. Med rot-

*) Þessarar nytsemdar heimilis-Niolans getur einnig Mr. Jon Petursson i hans velskrifada Danska Bæklinge um þann Islendska Skyrbiug.

rotinue, sưemma sumars upptekenne, smætt malinne, og þriær stundir sodinne i vatne, litar madur gult. Sumir segia fræed sundurknusad og i vatne edur vine innteked, eige vid blod-sott, og rotin siælf vid Gulu.

Ættunde Capitule.

Um Surur, Syrer, Suurkaal.

Rumex Acetosa.

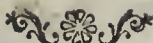
Surur eru alkendar eins nu æ timum sem i fornølld, hvad siæ mæ af Plinio, er ut skyrir þeirra dygdir (Lib. 20. cap. 21.) og Horatio, er hann qvedur svo ad orde:

Herba Lapathi prata amantis &c.

Þad er:

Surur sem una einginn æ,
Allgoda fædu reikna mæ.

Þær vaxa og i øllum Løndum. Eg vil ecke tala um hversu god su fæda er sem tilreidiz af Surum støppudum i smiøre, edike edur syru og sodnum um hrid; en alleina geta þess, ad i

Kalleyse, edur æsamt Kale, mæ gera graut af þeim, item eta hrææar med bomoliu og sykre. Auk þessa eru Surur heilnæmar, og eiga vid ymsum siukdomum, til dæmis: þeim svo kallada heita skyrbiug, (hvar Skarfa-kaal og ønnur medøl gagna ecke) brusande kølldum og s. s. v. Þær styrkia hiartad og magann, sløckva þorsta og sefa galls veike, svo sem Boerhave vitnar.

Vidbætir um ymisligt.

§. 1.

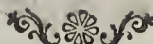
Birke. Betula.

Birke er medalmæta tre i sialfu ser, sem þo sialldan verdur stort a Islande; og velldur þad þvi mest ad hrislurnar eru osnærre hver annare, og hindraz þar fyrir ad vaxa, ad þær hafa oflitid lifs upphellde. Mille Midsumars og Michaelis messu ber Birketred veniulega fræ, hveriu menn ættu þæ ad safna og sæ ad næstkomande vordøgum, hvar mennum best likar i sønduga, lausa og rakafulla iørd, edur samaslags

og þad tre ſtod i, er ſræd var aſteked. Þegar þurt er, vatnar madur þvi eins og ødrum urtum, eda hvørt munde vera omøgulegt ad graſa upp i Skogunum ſmaaar vidis og Birkevidar hriſlur, og planta þær med gætne heima vid bæena? eg eſa ecke ad þaa genge betur. Bæde ull og garn verdur litad gult ur Birkelauſenu aa þennan haatt. Madur tekur lut, vatn, og ſmaa birkelauf, ſydur þetta i einum eirkatle vel lenge, ſidan ſiiar madur þad gegnum klæde, hellir vatninu aptur i ketilinn, og ſydur þar i ullina og garnid, ſem aadur heſur þveged verid i Aluns vatne, og þaa þad er bued, aa þad ſem litad er ad þvoz i hreinu vatne og hengiaz ut til þerris. Sviar lita einnєigin gult ur Jons graſinu (Pingvicula) aa ſama haatt *). Gulur farvi til ad maala tre og annad med, er þannig tilbuinn: Þegar nylega utſprunged birkelauf heſur ſodid i vatne godan tima, laata menn aalun og mikid edur lited af ſkaſinne krit, eptir þvi ſem farvinn ſkal vera lios eda deckur, i ketilinn, ſioda ſvo ad nyiu og ſia i gegnum linduk i maalara pottinn, og ſem þad þyckva er ſocked til botns, ſkal vat-

 nid

*) Linn. Amœnit. Academ.

nid hellaz af, og leifarnar þurkaz affidis, en ecke vid elld edur solu. Ur næstunum lita Sveuskir og Norskir sin fiskenet og sære raud. Þær eru og godar til ad þekia hus med, ædur en torf þaked er lagt yfir. Ad eg ecke tale um hversu god su olia er sem Norskir brenna af þeim æ einne iarnpletu, hvar med þeir lækna sær, og smyria æ lidamotin vid verkium.

Flestra meining er ad ledur verde betra og seigara, se þad þrisvar sinnum lagt ofan i, og læted liggia i volgu birke-vatne. Seyded af grænu birke æ vid steinsott og blodmigum (mictu cruento) drucked kvølld og morgna, 1 pele um sinn, sleckur þorsta og hreinsar bloded, en vek-vin æridinn tekur freknur ur andlitinu, mege hann þorna af siælfu ser. Þar af tilreidiz einnig vin med þessum hætte: Madur tekur 6 potta af vatne og 1 pund sykurs, sydur i katle um hrid, og lætur þad hvita ur nockurum eggium þar i, veidir þad uppur aptur, heller æ anker mæt-ulega kølldu og blandar giere i, svo steudur þad i 3 vikur, og geymiz þar til æ þarf at hallda i vel umbunum fløskum. Birke-askan ælegd hreinsar suin sær og rotin.

§. 2.

§. 2.

Helluhnodre, Helleknop, Bladeløs, Sedum acre (illecebra).

Vex vida i malarkøumpum, ſteinbreckum og uppa huſum; hann heckiz af fleſtum aan frekare ſkiringar. Busnot urtarennar veit eg einge. En Linnæus ſegir hana eitt hid beſta medal ſodna i vatne og inntekna vid ſkyrbiug og fiordadags kølldu (febris qvartana). Helluhnodrinn er ſterkrar naatturu, og er hvi ei raadlegt ad taka inn af ſeydinu meir en godan gul-ſopa um ſinn 5tu hveria ſtund. Eg hefe vitad ſuma ſioda hann i miolk vid hoſta og kveſe: „ hann leyſir „ ſlimed fraa brioſtinu, linar brioſtervide, eyder „ gulu, driſur ſtein, og aa vid hvagſteumu „ (Stranguria) ad ſøgn aadur neſnds Islendings.

§. 3.

Sortuling, Burbom. Buxus.

Vex iaſnan laagt i ſkugga undir ødrum triaam: plantaz i utløndum utan-til vid blomſtra-reite, og verdur ſvo ſtort ad ſmidir geta reunt af hvi hliodpipur ſem ad gædum eru ødrum fremre.

Ad lita ur þessu linge sem Islendskir gera, meina eg ei se almennt hiaa framande þiodum. Einn pele af Sortulings seyde innteckinn fiorum sinnum aa dag er hid upparlegasta medal vid fransos *) (lues venerea), og drifur svita. Olia þar af pressud og inntekin hoflega, aa vid høfudsvima, tannverk og kølldu.

§. 4.

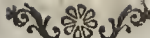
Einir, Einisber, Enebær-Træ. Juniperus.

Eg vil ecke utmaala þetta tre med mørgum ordum, sakir þess þad er svo almenn naattuerunnar gaasa, og hverium einum alkunn. Lærdir menn skrisa, ad ef beriunum fullvexnum er saad, siaaiz merke til þeirra ad lidnum aatta vikum, hversu sem iørdin er. Ad planta hrislurnar sialfar medan smaaar eru, heima vid bæena helld eg aagætt raad. Af Eini og Einirberium tilreidaz svo margslags læknis medøl, ad þad er uær þvi omøgulegt ad uppreikna þau øll saman. Einirber eru holl brioftveikum; þau styrkia

*) Siaa von Aphelens Natur-Hist. Tom. I.

styrkia maganu, hreinsa bloded druckin i Tevatne; eiga vid Fransos og verka sveita. Olian hefur sømu eiginlegleika, en er hoflega inntakande sakir hennar sterku verkana. Svenskir brugga øl og brenna brenne-vin af beriunum allt-eins og korne. Til ad eyda o-daun og sylu i husunum, er bæde einirinn sialfur og berin þad besta Reykelse. Af Einisberium, segir Prof. von Aphelen menn gete tilreidt einn -aagætan en þo odyran dryck, sem med rettu maa kallaz saatæks mans vin, en er þo i sialfu ser eitt gott læknismedal bæde fyri rika og saatæka. Þad skedur ef berin og lited af malurt saman vid, eru sodin um hrid, og þetta er svo laated standa 6 vikur edur lengur, i vel til lokudum sibendtum qvartelum, hvar i menn hellá sidan Syrope edur sykre svo miklu sem þorf geriz. J Norege þvo husmædur sinar miolkursøtur ur Einisberia vatne i þvi skine ad faa meire rioma og gera miolkina sætare. Hard bokud Einirber malin, sodin i vatne og druckin med rioma og sykre, eru þad besta Caffe eg hefe smackad, og heilnæmara ad minne hyggiu en þad almenna, einkum likþraaum. Þo þarf madur ecke fremur en vill, ad mala edur

 brenna

brenna Einisberin eins og Caffebaunernar af þvi þa verdur drickurenn ofur ramur, utann gnægd rioma og sykurs sie þar i boren, helldur alleina steyta þau i morterenu hraa og sioda sidan i Tekatlenum eins og annad Caffe.

§. 5.

Vallhumall, Røllike, Garbe. Achillea, Millefolium.

Vallhumall kallaz þar fyrir Achillea edur Achillis jurt, ad þeir lærdu meina ad saa nafnfræge Kappe hafe læknad sin saar med henne. aa vorin medan urtin er litil, taka menn blødin, saxa, þurka og drecka i Tevatne. Faatækt folk knusar hana, bindur vid skeinur og ny saar, sem grædaz þar af. Urtin sodin med nyin sauda smiøre aaborin dregur ur bolgu og linar tannverk. Linnæus skrifar ad Sviar bruke hana i stad Humals, og verde þar af drucknir. Fe sem hefur klaada segia menn batne ef þvi er þveged upp ur Vallhumals seyde: hun hreinsar bloded, læknar innvortis saarinde og brioftveike, sodin i vine og inntekin.

Islendskt

Islendskt Registur.

 Brenn

Fruat

K.

L.

M.

Si-

Danskra nafna Registur.

A.

Danſkra nafna Regiſtur.

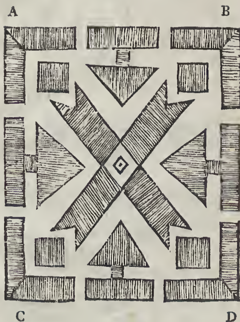
Registur yfer Latinsku Orden.

Pasti-

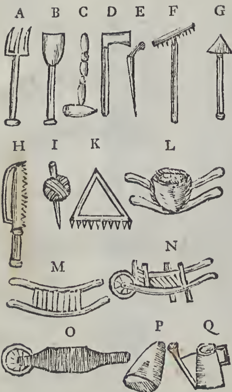
Pad yfer hefur sieſt i Pryckingu þessa Bæklings, virdiz godfus Lesare ad lagfæra og lesa i mauled.

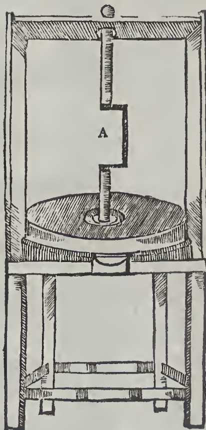
Fyrsta Tablann.

Dnuur Tablaun.

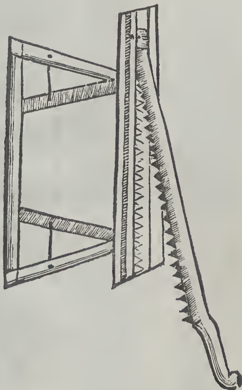

Pridia Tablann.

Fiorda Tablann.

Fimta Tablann.

